Aflevering 6. October 1913.

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift

Redactie-adres: Dr T. HOEKSTRA te Kampen.

WELKEN TEKST VOLGT DE STATENVERTALING VAN HET NIEUWE TESTAMENT?

DOOR

DR. F. W. GROSHEIDE.

Wanneer in den tegenwoordigen tijd wordt gesproken over en nieuwe vertaling van het Nieuwe Testament, is de eerste raag, die aan de orde komt: welke Grieksche tekst zal tot rondslag der te vervaardigen overzetting dienen? Ook in vroeer eeuwen heeft men zeer goed geweten, dat de handschriften an het Nieuwe Testament met elkander vergeleken min of eer belangrijke verschillen toonden en dat het daarom voor en vertaling noodzakelijk was op tal van plaatsen uit de vooranden lezingen een keuze te doen. Wat men in de 16e en 17e euw evenwel niet wist, was, dat het verschil in lezing zóó root is. Vandaar dat men met het oog op de vertalingen, ie toen door de Hervorming overal noodig werden, wel over at verschil handelde, maar de zaak toch eigenlijk niet als van eel veel gewicht beschouwde.

Althans zoo is het wel in ons eigen vaderland gegaan.

Gelijk bekend is, werd reeds op de Synode te *Emden* over en nieuwe vertaling van den Bijbel gehandeld, doch de zaak erd uitgesteld tot de generale Synode [1]). Te *Dordrecht*, in 574 besloot men te wachten, totdat de Fransche en Latijnsche ertalingen in het licht zouden zijn gekomen [2]), een besluit, aaruit logisch volgt, hetgeen 1578 werd aangenomen: „Men sal wel tot syner tyt den Bybel wt der Hebreischen tale

[1]) *Rutgers*, Acta, bl. 90.
[2]) a. w., bl. 160.

„ouersetten moghen. Hierentusschen salmense na de Francoys
„Latynsche ende andere in sonderheyt na de nieuwe Heyd
„bersche ouersettinghe ouersien" [1]). De nationale Synode v
Middelburg in 1581 staat toe, dat een tweetal boekdrukk
onder behoorlijk toezicht zouden drukken een nieuwe vertali
van den Bijbel uit de overzetting van Tremellius en de Fransche

Natuurlijk werd dit vertalen uit een vertaling gemaksha
toegestaan. Doch, hoewel het niet zoo was bedoeld, was da
mede toch tevens een vingerwijzing gegeven omtrent den *tek*
dien de vertaling had te volgen. Van geheel gelijken aard w
de onbedoelde aanwijzing van den tekst in het besluit der S
ten Generaal van 1591, waarin werd voorgeschreven, dat d
predikanten elk afzonderlijk den geheelen Bijbel uit de Latijnsc
overzetting van *Junius* en *Tremellius* zouden vertalen enz. enz

Had men zich tot nu toe niet rechtstreeks bezig gehouden n
den Griekschen tekst, dien een Nederlandsche vertaling h
te volgen, thans zou het anders worden.

De geschiedenis wordt vrij ingewikkeld. Wij kunnen
haar hier niet uitvoerig verhalen, stippen er slechts uit aan, w
voor ons doel van belang is. 1592 was er particuliere Syno
te *Leiden*. Daar werd besloten zich met de Staten-Generaal
die van Holland in verbinding te stellen. Een der gevolgen w
dat *Marnix van St. Aldegonde*, die tot vertaler was aangeweze
in het jaar 1575 te *Leiden* met verschillende godgeleerden v
gaderde. Op die vergadering werden *Marnix* verschillende pu
ten voorgehouden, waarvan het zesde luidde: „Dat mijn he
„believe sal tsamen met het oversetten oock op de kant
„stellen varias lectiones en interpretationes" etc. [4]). Hieruit bli
duidelijk, dat men de kwestie kende en terecht meende ha
onder de oogen te moeten zien.

En hoe is het nu op de *Dordtsche* Synode van 1618 en '
gegaan? Heeft men daar gesproken en besloten in den ge
van het 1595 te *Leiden* verhandelde? In 't geheel niet, altha

---

[1]) a. w., bl. 267.
[2]) *Rutgers*, a.w., bl. 367, zie ook: *Hania*, Wernerus Helmichi
blz. 278 vlg.
[3]) *Hania*, a.w., bl. 282.
[4]) *Van Druten*, Geschiedenis der Nederl. Bijbelvert., bl. 698.

it de gedrukte acten blijkt daarvan niets. Men heeft op de ynode verschillende zaken besproken, die met de vertaling in erband stonden, men heeft den overzetters enkele voorschrif-·n of wenken gegeven, maar over den tekst van het Nieuwe 'estament sprak men niet. Dit valt te meer op, omdat van ter ijde de kwestie in het debat werd gebracht. De Engelsche god-eleerden hebben in de 7e zitting schriftelijk meegedeeld, op 'elke wijze de Engelsche vertaling van den Bijbel was tot :and gekomen. Verschillende wetten waren den overzetters oorgeschreven o. a. „Ten derden, dat waer het Hebreewsche ofte Grieksche woort een bequame dobbelen sin toe laet, dat als dan d'eene inden text selve, d'andere inde marge uytge-drukt soude worden: het welcke oock geschiet is, wanneer een verscheydene lectie in de geapprobeerde exemplaren ge-vonden is gheweest." Dat de Synode ondanks deze opmerking iet op de zaak inging, kan slechts één reden hebben gehad: ıen heeft de kwestie weinig belangrijk geoordeeld en gemeend e overzetters hierin vrij te kunnen laten.

Er is dus niets officieel vastgesteld. Zoo komen we tot deze raag: welken tekst heeft dan de Statenvertaling gevolgd? Ge-'oonlijk zegt men zonder eenige aarzeling: wel natuurlijk den *'extus Receptus*. Doch zoo staat de zaak niet. In de eerste laats dient opgemerkt, dat de *Textus Receptus* niet, gelijk nog eelal wordt aangenomen, één bepaalde tekst is. *Reuss* heeft angetoond [1]), dat, in wat gewoonlijk *Textus Receptus* wordt ge-oemd, tal van onderscheidingen dienen te worden gemaakt. ir zijn tusschen de uitgaven, die den *Textus Receptus* ga-en, allerlei verschillen. In den regel zijn die verschillen wel iet groot, maar elk verschil is ten slotte van beteekenis en aarom reeds kan men in geen geval volstaan met te zeggen, e Staten-vertaling volgde den gewonen tekst.

Doch gaan we een stap verder. Welke tekst heeft op den aam *Textus Receptus* het meeste recht? Hier moet het antwoord uiden: de *tweede Elzevier*-uitgave, die het licht zag in 1633. n het voorbericht (niet aan het begin, doch ongeveer in het nidden) immers van deze uitgave lezen we de vermaarde woor-

---

1) Gesch. der Hl. Schr. N. T., 4e dr., bl. 408—418.

den: „Textum ergo habes, nunc ab omnibus receptum." To heeft *Scrivener* en op zijn voetspoor *Hoskier*, niet de editie v 1633, doch de *Elzevier*-uitgave van 1624 ten grondslag aan collaties gelegd, omdat de 1e druk over het algemeen beter dan die van 1633 [1]). Maar dat neemt niet weg, dat toch alle de tweede uitgave *Textus Receptus* verdient te heeten.

Hebben nu de Statenvertalers deze *Elzevier*-uitgave gebruik Dit is reeds a priori weinig waarschijnlijk. Zij verscheen 16 en de vertalers van het N. T. begonnen hun arbeid 1627 1628 [2]). Nu zou het op zichzelf mogelijk zijn geweest, dat vertalers of de overzieners, die in Nov. 1634 hun werk bego nen, tenslotte de vertaling met de uitgave van 1633 hadden v geleken.

Daarvan blijkt echter niets. Maar ook, stel dat zij het hadd gedaan, dan zou men aan een dergelijk werk nog niet v waarde kunnen hechten. Nauwkeurig collationeeren is lang n ieders werk en aan het begin van de 17e eeuw had men het die kunst niet ver gebracht. Om dit te bewijzen, een enkel voo beeld. *Mill* vond tusschen de 3e uitgave van *Robert Stephan* (1550, *Textus Regius*) en den *Textus Receptus* verschil op slech 12 plaatsen [3]), *Tischendorf* op ongeveer 150 [4]), *Scrivener* op 28 *Nestle* kon het aantal van *Scrivener* weer vermeerderen [5]). De cijfers zeggen meer dan lange redeneeringen. Onze eerste g volgtrekking mag daarom luiden: de Statenvertaling van h N. T. volgt niet den *Textus Receptus* in den strikten zin v dat woord.

Doch hadden onze Statenoverzetters wellicht de *Elzevier*-u gave van 1624 voor zich? We zullen hier later wel meer v zeggen, doch merken thans op, dat ook dit a priori wein waarschijnlijk is. Een uitgave die in 1624 te Leiden uitkwa moge door haar handig formaat aanbevelenswaardig zijn gewee *gezag* had ze voor de tijdgenooten in 't geheel niet. Waaro zou ze dat hebben? Een naam als *Beza* sprak veel meer t

---

[1]) Zie *Hoskier*, A full account and collation of the Greek Cu sive Codex Evangelium 604, App. C., bl. 25.

[2]) *Hinlopen*, Hist. v. d. Nederl. Overs. des Bijbels, bl. 104 vlg.

[3]) N. T. (ed. Rotterdam 1710), bl. 138, § 1307.

[4]) N. T. Ed. VII, bl. LXXXV, noot 1

[5]) N. T. ed. *Scrivener-Nestle* (IV, 1906), bl. VI en XVI.

en de *Elzevier*uitgave zeide op het titelblad naar de *editio Regia* in de eerste plaats te zijn gedrukt. Misschien was er zelfs wel een reden, waardoor de *Elzevier*uitgave aan de Bijbelvertalers nu niet bepaald zoo aanbevelenswaardig scheen. Men weet nog altijd niet, welke geleerde of geleerden de *Elzevier*uitgave hebben verzorgd. *Mill* l. l. schrijft: „Verum in Editione biennio post (n.l. na 1624) ad hujus amussim adornata, *Beza* (? † 1605) notat Editioni Elzevirianae praefuisse viros haud paucos conditione et pietate praestantes." Men heeft wel gedacht aan *Thysius* of *Heinsius* [1]). Dit is zeker, dat de naam van *Heinsius* staat onder de versregels [2]), die voor in de uitgave van 1633 te vinden zijn. Heeft nu werkelijk *Heinsius* met de *Elzevier*uitgaven in verband gestaan en is dit bekend geweest, dan zullen de Statenvertalers wel geen bijzondere voorliefde voor deze uitgaven hebben gekoesterd. Immers *Heinsius* heeft geweigerd aan de vertaling van het N. T. mede te werken, hoewel daartoe aangezocht door *Cats* en *Pauw* [3]).

Langs den tot dusver gevolgden weg komen we dus tot het negatieve resultaat: het is vrijwel buitengesloten, dat de Statenvertaling den *Textus Receptus* volgt, weinig waarschijnlijk, dat zij gemaakt is naar de *Elzevier*uitgave van 1624.

Daarbij behoeven we echter niet te blijven staan. We mogen de vraag stellen, hoe staat het dan feitelijk met de Statenvertaling, verschilt zij veel van den *Textus Receptus* of stemt zij daarmee grootendeels overeen? De vraag lijkt ons niet van veel gewicht, om redenen, die straks blijken zullen, maar zij heeft recht van bestaan, juist omdat men vrij algemeen acht, dat de Statenvertalers den *Textus Receptus* voor zich hadden. Om het antwoord te geven, zou men een zeer nauwkeurige collatie moeten verrichten tusschen Statenvertaling en *Textus Receptus* en daarbij in het oog houden, dat de Statenvertalers op bepaalde punten (b.v. het lidwoord, de tijden) niet altijd even nauwkeurig hebben overgezet. Voor een dergelijke uiterst tijdroovende collatie ontbreekt ons echter de gelegenheid. Trouwens het kan betwijfeld, of het onderwerp zóó gewichtig is, dat er genoeg-

1) *Reuss*. a.w., bl. 414.
2) Overgenomen door *Hoskier*, a.w., App. C, bl. 2.
3) *Hinlopen*, a.w., bl. 119.

zame aanleiding is voor zooveel arbeid. Om toch iets te do zullen we een ander middel in praktijk brengen. In verba met het boven verkregen resultaat, willen we onderzoeke waarbij de Statenvertaling dichter staat, bij de *Elzevier*uitga van 1624 of bij die van 1633. Natuurlijk moet dat geschiede door op te merken, waar de twee genoemde uitgaven van kander verschillen en na te gaan, wat in zulke gevallen de St tenvertaling doet. En even natuurlijk heeft een dergelijk onde zoek slechts betrekkelijke waarde. Want er komt niet door a het licht, wat de Statenvertaling doet, als E 1624 en E 16 overeenstemmen, of anders gezegd, hoe dicht de Statenvertali bij het type *Elzevier* staat. Doch waar het er ons in de eers plaats om te doen is aan te toonen, dat de Statenvertaling ni zoo dicht bij den *Textus Receptus* staat, blijft er ondanks h zeer onvolledige toch reden voor het bedoelde onderzoek.

H. C. Hoskier geeft als Appendix C van zijn reeds in e noot genoemde werk: A full and exact comparison of t Elzevier editions of 1624 and 1633, doubling the number the real variants hitherts known, and exhibiting the suppo given in the one case and in the other bij the subsequent ec tions of 1641, 1656, 1662, 1670 and 1678. Hier vindt men e volledige lijst van de bovenbedoelde verschillen. Het spree van zelf, dat lang niet al die verschillen van belang zijn vo de vertaling. Dikwerf gaat het over drukfouten, punctuati spiritus of accent, spelling van eigennamen enz,, die voor e overzetting van geenerlei gewicht zijn. [1])

---

[1]) *Hoskier* telt 446 verschillen. Daarvan raken er 102 spiritus e accenten, 232 de punctuatie, de overige drukfouten of wezenlijk veranderingen. Bij de punctuatie vindt men niet minder dan 1 maal verandering van punt in hooge punt of omgekeerd. Eige aardig is het om na te gaan, hoe de verschillen over de afzonderlijk boeken zijn verdeeld. In Mt. zijn 20 wijzigingen, 1 betreft de punct atie; Mk. 17, 3 p.; Lk. 30. 11 p.; Joh. 72, 47 p.; Hd. 76, 43 p Rom. 43, 31 p.; 1 Kor. 21, 14 p.; 2 Kor. 19, 14 p.; Gal. 6, 5 p Ef. 10, 6 p.; Fil. 4, 3 p.; Kol. 6, 2 p.; 1 Th. 3, 1 p.; 2 Th. 2, 1 p 1 Tim. 11, 4 p.: 2 Tim. 5, 2 p.; Tit. 3, 2 p.; Filem. 1, o p.; Heb 15, 4 p.; Jk. 9, 5 p.; 1 Petr. 11, 4 p.; 2 Petr. 9, 5 p.; 1 Joh. 1 5 p.; 2 Joh, 1, 1 p.; 3 Joh. 0; Jud. 1, o p.; Op. 41, 18 p. 't Is de zucht om te veranderen, vooral inzake de punctuatie, eer recht begonnen is bij Joh. De verandering van hooge punt in pur of omgekeerd vindt men in de synoptici geen enkele maal, in Jol alleen 30 maal, in Hd. 27 maal.

In het volgend staatje geven we een overzicht der wijzigin-
en, die van invloed zijn op de vertaling. In de eerste kolom
indt men, wat de editie van 1624 heeft, in de tweede den
extus Receptus, in de 3e de Statenvertaling, met toevoeging
an een verkort jaartal om aan te geven, waarmee zij overeen-
temt. Gemakshalve geven we in de beide eerste kolommen
e Hollandsche vertaling van den Griekschen tekst, ons daarbij
oo nauw mogelijk aansluitende bij de Statenvertaling. Van
leze laatste hebben wij om genoegzaam bekende redenen uit-
ezien naar een uitgave van *Paulus Aertz van Ravensteyn na
657*. Het vergeleken exemplaar dateert van 1664.[1])

E. 1624	E 1633	St. V.
Mt. 15 : 12 ge-ergert zijn geweest?	geweest.	geweest? 24.
Mk. 4 : 18 deze zijn het, die het woort,	[namelick] degenen die het woort	[namelick] degene die het woort 33
Mk. 8 : 24 want ik siese als boomen	als boomen (zoo de kantt.)	want ik siese als boomen 24
Mk. 9 : 30 ende hij wilde niet dat het yemant wiste	ende niet yemant wilde, dat enz. (drukfout?)	ende hij wilde niet, dat het yemant wiste 24
Mk. 12 : 23 aor.	impf.	hebben gehadt 24
Lk. 1 : 44 geschiedde,	geschiedde.	geschiedde, 24
Lk. 10 : 18 vallen.	vallen? (drukfout?)	vallen. 24
Lk. 11 : 33 verborgen plaats	't verborgen	't verborgen 33
Lk. 11 : 34 oog. eenvoudigh is,	oog: is. (drukfout?)	oog. 24 is, 24
Lk. 13 : 4 woonen?	woonen.	woonen? 24
Lk. 16 : 3 schame ick mij.	mij,	mij. 24
Lk. 20 : 43 voeten?	voeten:	voeten.
Lk. 22 : 27 meerder,	meerder?	meerder? 33
Lk. 22 : 67 segge,	segge:	segge, 24
Joh. 4 : 8 *geen haken*	*haken*	*haken 33*
Joh. 4 : 13 dorsten:	dorsten.	dorsten: 24
Joh. 4 : 53 geseght hadde:	geseght hadde.	geseght hadde,
Joh. 5 : 37 getuyght.	getuyght:	getuyght. 24
Joh. 6 : 45 geleert zijn.	geleert zijn:	geleert zijn. 24
Joh. 6 : 51 (van dit brood eet,	eet	eet, 24)
Joh. 7 : 41 Christus.	Christus:	Christus. 24
Joh. 8 : 10 haer:	haer.	haer,

[1]) In deze uitgave ontbreekt dan ook Joz. 13 : 2 het woord *land-palen*, vgl. *Hinlopen*, a.w., blz. 207 vlg.

	E 1624	E 1633	St. V.
Joh. 8 : 52	leugenaer.	leugenaer:	leugenaer: 33
Joh. 9 : 18	siende geworden was:	was.	was. 33
Joh. 10 : 1	moordenaer:	moordenaer.	moordenaer. 33
Joh. 10 : 11	schapen:	schapen.	schapen. 33
Joh. 10 : 14	kenne de mijne	mijne,	mijne, 33
Joh. 10 : 15	Vader:	Vader,	Vader: 24
Joh. 10 : 35	genaemt heeft,	heeft.	heeft, 24
Joh. 11 : 1	Marie	Marie,	Marie 24
Joh. 11 : 9	stoot hij hem niet.	niet:	niet: 33
Joh. 11 : 15	meught.	meught:	meught: 33
Joh. 11 : 25	gestorven;	gestorven.	gestorven: 24
Joh. 11 : 28	seggende:	seggende.	seggende,
Joh. 11 : 41	lagh.	lagh:	lagh. 24.
Joh. 11 : 45	gedaen hadde,	hadde.	hadde, 24.
Joh. 11 : 49	niets:	niets.	niets: 24.
Joh. 12 : 4	verraden soude:	soude.	soude,
Joh. 12 : 20	aanbidden:	aanbidden.	aanbidden: 24
Joh. 12 : 22	Andree:	Andree.	Andree: 24
Joh. 12 : 27	uyt dese ure.	ure,	ure. 24
Joh. 12 : 34	seght ghij	ghij,	ghij 24
Joh. 12 : 35	bevange.	bevange:	bevange. 24
Joh. 12 : 42	geworpen worden:	worden.	worden. 33
Joh. 13 : 3	gingh:	gingh.	gingh,
Joh. 13 : 33	soecken,	soecken	soecken, 24
Joh. 14 : 31	geboden heeft.	geboden heeft,	heeft. 24
Joh. 16 : 10	niet meer sien:	sien.	sien: 24
Joh. 17 : 4	doen:	doen.	doen. 33
Joh. 17 : 20	gelooven sullen:	sullen.	sullen. 33
Joh. 18 : 8	henengaan:	henengaan.	henengaan. 33
Joh. 19 : 2	om,	om.	om. 33
Joh. 19 : 10	spreekt ghij tot mij niet?	niet,	niet? 24
Joh. 19 : 11	gegeven ware:	ware.	ware: 24
Joh. 19 : 15	neemt wegh, neemt wegh,	wegh, wegh	wegh, wegh, 24
Joh. 20 : 11	weenende.	weenende:	weenende. 24
Joh. 20 : 11	graf: (fin.)	graf.	graf. 33
Joh. 21 : 3	visschen.	visschen:	visschen. 24
Joh. 21 : 3	hem:	hem.	hem,
Hd. 1 : 6	gekomen waren	gekomen waren,	gekomen waren 24
Hd. 1 : 13	dat (drukfout?)	als	als 33
Hd. 2 : 44	gemeyn:	gemeyn.	gemeyn. 33
Hd. 4 : 10	dat	als (drukfout?)	dat 24
Hd. 5 : 7	geschiet was:	geschiet was.	geschiet was: 24
Hd. 5 : 13	voegen:	voegen,	voegen: 24

	E 1624	E 1633	St. V.
Hd. 5 : 14	geloofden,	geloofden	geloofden, 24
Hd. 6 : 9	Stephano:	Stephano.	Stephano: 24
Hd. 7 : 18	hadde:	hadde.	hadde. 33
Hd. 7 : 27	hem,	hem	hem, 24
Hd. 9 : 5	vervolght.	vervolght:	vervolght. 24
Hd. 9 : 8	aerde:	aerde.	aerde: 24
Hd. 9 : 11	genaemt	genaemt,	genaemt 24
Hd. 10 : 30	kleet:	kleet.	vs. 31 kleet,
Hd. 11 : 13	seyde:	seyde.	seyde,
Hd. 11 : 27	Antiochiën:	Antiochiën.	Antiochiën. 33
Hd. 11 : 28	Claudio.	Claudio, (drukfout?)	Claudio. 24
Hd. 11 : 29	woonden:	woonden.	woonden. 33
Hd. 12 : 23	gaf:	gaf.	gaf: 24.
Hd. 13 : 27	vervult:	vervult.	vervult: 24
Hd. 15 : 15	geschreven is:	geschreven is.	geschreven is,
Hd. 15 : 16	oprechten:	oprechten.	oprechten: 24
Hd. 16 : 15	seggende:	seggende.	seggende,
Hd. 16 : 22	op,	op	op:
Hd. 17 : 18	ende van de Stoische	ende Stoische	ende Stoische 33
Hd. 17 : 22	seyde:	seyde.	seyde,
Hd. 17 : 22	zijt:	zijt.	zijt. 33
Hd. 18 : 1	Corinthen.	Corinthen,	Corinthen. 24
Hd. 19 : 1	vindende,	vindende.	vindende, 24
Hd. 19 : 9	Tyrannus.	Tyrannus,	Tyrannus. 24
Hd. 19 : 10	Griecken.	Griecken,	Griecken. 24
Hd. 19 : 11	Pauli:	Pauli.	Pauli: 24
Hd. 19 : 25	hebben:	hebben.	hebben: 24
Hd. 20 : 5	Troas.	Troas:	Troas. 24
Hd. 20 : 18	geweest ben:	geweest ben.	geweest ben: 24
Hd. 20 : 29	sparen:	sparen.	sparen: 24
Hd. 22 : 2	stil.	stil:	stil. 24
Hd. 22 : 17	was:	was.	was: 24
Hd. 23 : 24	Felix:	Felix.	Felix. 33
Hd. 26 : 11	lasteren:	lasteren,	lasteren: 24
Hd. 26 : 21	brengen:	brengen.	brengen. 33
Rom. 1 : 13	Heydenen.	Heydenen:	Heydenen. 24
Rom. 1 : 14	schuldenaer.	schuldenaer:	schuldenaer. 24
Rom. 1 : 22	geworden.	geworden:	geworden. 24
Rom. 1 : 26	bewegingen.	bewegingen:	bewegingen. 24
Rom. 3 : 1	Joden?	Joden,	Joden? 24
Rom. 3 : 24	is:	is,	is: 24
Rom. 4 : 20	eere:	eere.	eere: 24
Rom. 5 : 3	verdruckingen:	verdruckingen	verdruckingen: 24
Rom. 5 : 16	wel uyt eene,	eene	eene 33
Rom. 5 : 18	misdaet	misdaet,	misdaet 24
Rom. 6 : 4	ten doode	in den dood	in den dood 33

	E 1624	E 1633	St. V.
Rom. 6 : 8	leven.	leven:	leven. 24
Rom. 6 : 10	die (bis) (?)	dat hij (bis)	dat hij (bis) 33.
Rom. 6 : 19	wille.	wille,	wille. 24
Rom. 7 : 7	begeeren:	begeeren.	begeeren. 33
Rom. 7 : 9	geworden,	geworden:	geworden, 24
Rom. 7 : 12	wet,	wet	wet 33
Rom. 7 : 12	gebodt,	gebodt	gebodt 33
Rom. 7 : 16	is:	is.	is. 33
Rom. 8 : 9	toe.	toe:	toe. 24
Rom. 8 : 24	geen hope.	geen hope:	geen hope: 33
Rom. 8 : 26	hulpe.	hulpe:	hulpe: 33
Rom. 8 : 28	zijn.	zijn:	zijn. 24
Rom. 9 : 2	is:	is.	is. 33
Rom. 10 : 20	seght:	seght,	seght, 33
Rom. 11 : 13	heerlick:	heerlick.	heerlick: 24
Rom. 11 : 24	meer	meer,	meer 24
Rom. 11 : 31	onse	uwe	uwe 33
Rom. 13 : 1	Godt:	Godt,	Godt: 24
Rom. 13 : 13	wandelen:	wandelen	wandelen: 24
Rom. 14 : 11	belijden.	belijden:	belijden. 24
Rom. 15 : 20	bouwen:	bouwen.	bouwen: 24
Rom. 16 : 1	is:	is.	is: 24
Rom. 16 : 3	Jesu:	Jesu.	Jesu: 24
1 Kor. 1 : 1	broeder:	broeder.	broeder,
1 Kor. 1 : 20	Schriftgeleerde?	Schriftgeleerde,	Schriftgeleerde? 24
1 Kor. 1 : 28	maken:	maken.	maken. 33
1 Kor. 3 : 14	ontfangen:	ontfangen.	ontfangen. 33
1 Kor. 5 : 1	wort,	wort.	wort, 24
1 Kor. 6 : 18	doet,	doet	doet, 24
1 Kor. 7 : 32	zijt.	zijt:	zijt. 24
1 Kor. 10 : 28	consientie wille:	wille.	wille. 33
1 Kor. 12 : 8	Geest:	Geest.	Geest: 24
1 Kor. 12 : 16	seyde:	seyde.	seyde,
1 Kor. 14 : 18	alle:	alle.	alle: 24
1 Kor. 15 : 30	peryckel?	peryckel.	peryckel? 24
1 Kor. 15 : 46	eerst,	eerst.	eerst, 24
	geestelicke.	geestelicke, (drukfout?)	geestelicke. 24
2 Kor, 1 : 4	zijn,	zijn	zijn, 24
2 Kor. 1 : 9	verweckt:	verweckt.	verweckt: 24
2 Kor. 4 : 7	ons:	ons.	ons: 24
2 Kor. 4 : 17	heerlickheyt:	heerlickheyt.	heerlickheyt: 24
2 Kor. 5 : 1	hemelen.	hemelen:	hemelen. 24
2 Kor. 6 : 17	aennemen:	aennemen.	aennemen. 33
2 Kor. 7 : 8	bedroeft heeft:	heeft.	heeft. 33
2 Kor. 7 : 14	hebben,	hebben.	hebben, 24

E 1624	E 1633	St. V.
2 Kor. 8 : 14 worde:	worde.	worde. 33
2 Kor. 8 : 20 bedient:	bedient.	bedient: 24
2 Kor. 10 : 8 worden:	worden	worden: 24
2 Kor. 11 : 9 beswaren,	beswaren.	beswaren, 24
2 Kor. 11 : 16 soo niet,	niet. (drukfout ?)	niet, 24
2 Kor. 12 : 14 lastigh zijn.	zijn,	zijn. 24
Gal. 1 : 4 Vaders:	Vaders.	Vaders. 33
Gal. 2 : 13 hem:	hem	hem: 24
Gal. 3 : 12 leven	leven,	leven.
Gal. 4 : 29 nu.	nu:	nu. 24
Gal. 5 : 25 wandelen.	wandelen,	wandelen. 24
Ef. 1 : 1 Christo Jesu:	Jesu.	Jesu. 33
Ef. 1 : 5 willens,	willens; (?)	willens, 24
Ef. 2 : 13 *Hoskier* geeft hier ὑμῶν. ὑμῶν., wat ik niet kan thuis- brengen, bedoeld zal zijn Ef. 1 : 13 (ook blijkens ἁγίῳ)		
Ef. 1 : 13 hebt:	hebt.	hebt: 24
Ef. 2 : 1 sonden:	sonden.	sonden,
Ef. 5 : 13 licht.	licht:	licht. 24
Ef. 5 : 14 lichten.	lichten:	lichten. 24
Fil. 1 : 5 toe:	toe.	toe: 24
Fil. 3 : 6 onberispelick:	onberispelick.	onberispelick. 33
Fil. 4 : 12 hebben: alleszins	hebben.	hebben: 24
Kol. 1 : 7 uwen	onsen	onsen 33
(Het schijnt, dat deze opgave niet in orde is. E 1624 heeft volgens *Scrivener-Nestle* *o n s e n*, dan zeker 33 *u w e n*, zoodat de zaak juist andersom zou komen te staan).		
Kol. 2 : 2 Christi.	Christi:	Christi: 33
Kol. 4 : 7 u	ons (fout)	u 24
Kol. 4 : 9 uwe is.	uwe is:	uwe is,
1 Th. 2 : 7 koestert.	koestert,	koestert:
2 Th. 2 : 2 ware.	ware:	ware. 24
1 Tim. 3 : 5 dragen?	dragen (fout?)	dragen? 24
1 Tim. 5 : 5 dagh:	dagh.	dagh. 33
1 Tim. 5 : 13 klapachtigh	klapachtigh:	klapachtigh,
1 Tim. 6 : 16 kan:	kan.	kan: 24
2 Tim. 1 : 12 παραθήκην	παρακαταθήκην	pant bij (hem) wechgeleght, naar 24, vgl. vs. 14.
2 Tim. 2 : 9 quaetdoender:	quaetdoender.	quaetdoender: 24
2 Tim. 4 : 14 betoont:	betoont,	betoont: 24
Tit. 1 : 1 is:	is.	is,
Tit. 3 : 9 onnut	onnut,	onnut 24
Hebr. 1 : 8 gehaet:	gehaet.	gehaet: 24
Hebr. 11 : 6 behagen.	behagen:	behagen. 24
Hebr. 11 : 20 Hesau (drukfout? vgl. Hb. 12 : 16, Rom. 9 : 13).	Esau	Esau 33

E 1624	E 1633	St. V.
Hebr. 11 : 25 hebben:	hebben.	hebben. 33
Hebr. 13 : 19 worden.	worden?	worden. 24
Jak. 1 : 2 valt:	valt.	valt: 24
Jak. 2 : 8 wel:	wel.	wel: 24
Jak. 2 : 14 wercken niet?	niet,	niet? 24
Jak. 3 : 2 vele.	vele:	vele. 24
Jak. 3 : 9 zijn.	zijn:	zijn. 24
1 Petr. 2 : 2 opwassen:	opwassen.	opwassen: 24
1 Petr. 2 : 17 lief.	lief:	lief: 33
1 Petr. 3 : 15 herten.	herten:	herten: 33
1 Petr. 4 : 4 houden,	houden	houden, 24
2 Petr. 1 : 1 onses Salighmakers	Salighmakers	Salighmakers 33
2 Petr. 2 : 22 slijck.	slijck: (?)	slijck. 24
2 Petr. 3 : 5 bestaende:	bestaende.	bestaende. 33
2 Petr. 3 : 9 komen.	komen:	komen. 24
2 Petr. 3 : 10 verbranden.	verbranden:	verbranden. 24
1 Joh. 2 : 13 is.	is:	is. 24
1 Joh. 2 : 13 overwonnen.	overwonnen:	overwonnen. 24
1 Joh. 2 : 14 is.	is:	is. 24
1 Joh. 3 : 7 verleyde.	verleyde:	verleyde. 24
1 Joh. 5 : 16 die sondigen	sondigen,	sondigen 24
2 Joh. : 1 hebben:	hebben.	hebben: 24
Op. 1 : 18 eeuwigheyt.	eeuwigheyt:	eeuwigheyt. 24
Op. 2 : 18 gelijck:	gelijck.	gelijck: 24
Op. 2 : 19 eerste:	eerste.	eerste. 33
Op. 6 : 6 penningh, (1e)	penningh:	penningh, 24
Op. 9 : 4 hebben.	hebben:	hebben. 24
Op. 10 : 10 honingh,	honingh	honingh, 24
Op. 11 : 17 u:	u	u 33
Op. 13 : 4 seggende:	seggende	seggende,
Op. 15 : 3 seggende:	seggende,	seggende, 33
Op. 15 : 3 heyligen.	heyligen:	heyligen. 24
Op. 15 : 6 gordels.	gordels:	gordels. 24
Op. 16 : 5 de heylige	Die zijn sal	Die zijn sal 33
Op. 18 : 3 gedroncken hebben:	hebben.	hebben,
Op. 18 : 4 volck,	volck.	volck, 24
Op. 18 : 11 koopt:	koopt.	koopt: 24
Op. 18 : 18 gelijck?	gelijck, (?)	gelijck? 24
Op. 18 : 22 worden: (in fine)	worden.	worden. 33
Op. 21 : 24 deselve:	deselve.	deselve. 33
Op. 21 : 25 zijn:	zijn.	zijn. 33

Uit het hier gegeven overzicht blijkt voldoende, dat de Statenvertaling in geen geval nauwkeurig den *Textus Receptus* volgt. Evenmin sluit zij zich in alles bij de *Elzevier*uitgave van 1624 aan. Nu is het volkomen waar, dat de overgroote meer-

derheid der besproken gevallen de punctuatie raakt. Hier moet men altijd voorzichtig zijn, wijl de eene taal in dit opzicht andere eischen stelt dan een andere. Ook herhalen zich sommige gevallen van tijd tot tijd. Zoo heeft b. v. niet zelden de uitgave van 1624 vóór een directe reden dubbele punt, de *Textus Receptus* een punt en de Statenvertaling een komma. Begint een volgend vers met een voegwoord, dan heeft hier en daar E 1633 een komma aan het einde van het vers, midden in het vers plaatst deze uitgave gaarne :. Regel schijnt hier evenwel niet te zijn. Doch zelfs al laat men de punctuatie geheel buiten rekening, dan is het nog het resultaat: de Statenvertaling volgt noch E 1624 noch E 1633.

Hiermee hebben we voor ons doel genoegzaam aangetoond, dat de Statenvertaling van het N. T. niet den *Textus Receptus* volgt. De vraag rijst, welken tekst dan wel.

Van Druten, Geschiedenis der Nederl. Bijbelvert., bl. 709, schrijft: „Wat de kritische hulpmiddelen betreft voor de boe„ken des N. Verbonds, het schijnt, dat de auteurs ieder zijn „gewone editie gevolgd heeft en dat alles getoetst werd aan de „uitgave van Stephanus 1589. '98." Deze woorden behelzen op zichzelf nog geen onjuistheid, doch ze zijn verre van duidelijk. Wanneer men spreekt van uitgaven van *Stephanus*, bedoelt men daarmede gewoonlijk de uitgaven die te Parijs bij *Robert Stephanus* (1503—1559) in 1546 (o mirificam), 1549, 1550 (regius) en 1551 verschenen [1]). *Stephanus* 1589 ('98) is de aanduiding voor een folio uitgave van *Beza*, die in 1588—89 bij *H. Stephanus* te Genève verscheen.

H. Stephanus overleed in 1598 en de *Beza-uitgave* van 1598 is dan ook te Genève bij *Vignon* uitgekomen [2]). *Van Drutens* bericht komt dus welbezien hier op neer, dat de Statenvertalers zouden hebben gebruikt de 3e en 4e *folio*-uitgave van *Beza*. Deze mededeeling zal wel zijn ontleend aan *Hinlopen*. Bij hem lezen we bl. 111: „En men heeft zich, immers in de over„zieninge, bediend van de uitgave van *Henricus Stephanus* „van 1588 en '89 met de aenteekeningen van *Beza*". en bl. 161:

---

[1]) Zie b.v. *Nestle*, Einführung Gr. N. T., 2e dr., bl. 11 vlg.; *Hoskier*, a.w.. App. B, bl. 1 vlg.
[2]) Vgl. *Reuss*, a.w., bl. 411.

Dat zy (de overzieners) in hunne vergaderinge, behalve ander „drukken van het Grieksche Testament, voornamelijk die van „*Beza*, van het jaar 1588 en '89 gehad hebben; enz." Men ziet hier is het bericht duidelijker en nauwkeuriger, het jaartal 1598 bij *Van Druten* zal wel een drukfout voor 1589 zijn, hoewel er in 1598 een uitgave van *Beza* verscheen.

Doch wat was nu de bron van *Hinlopen? Hinlopen* verwijst naar *A. Renesse. Ludovicus Gerardus a Renesse*, predikant te *Maarssen*, was door de Synode van *Utrecht* gekozen als secundus-overziener van het N. T. van *Justus Lyraeus*. En daar de regeering van *Utrecht* bezwaren maakte om *Lyraeus*, die als rector der Latijnsche school in haar dienst was, naar Leiden te laten gaan, wijl zijn arbeid aan de school niet kon worden gemist, moest *A. Renesse* optreden. Deze *A. Renesse* heeft verschillende aanteekeningen gemaakt en van die aanteekeningen weer een uittreksel vervaardigd om als verslag te dienen voor de Synode van *Utrecht*. Dit uitreksel is bewaard en afgedrukt in de Bijlagen bij *Hinlopen*. Het is gedateerd: „1645, 6 Sep„tembr. Bredae in meo musaeo." Wij lezen hier bl. 135: „5to „ut in exemplaribus Graecis editionem sequeremur Graeci tex„tus editi ab Henrico Stephano anno 1588 et 1589 cum anno„tationibus Bezae, ita tamen ut collatio aliorum exemplarium „libera maneret, potissimisque rationum momentis semper col„legium nostrum cederet et acquiesceret."

Hier hebben we dus een officieel besluit van de overzieners (aan mo gaat vooraf *placuit*), maar een besluit, dat niet veel zegt. Wel wordt een tekst aangewezen, doch vergelijking met andere uitgaven blijft vrij en men zal zwichten voor gewichtige redenen. Feitelijk komt het dus hier op neer, dat de Statenvertalers en overzieners *zelf als tekstkritici zijn opgetreden. De tekst, die aan de Statenvertaling ten grondslag ligt, is er een van eigen vastelling*. Tot een ander resultaat zal men niet kunnen komen.

De vraag rijst weer, heeft dat nu in de praktijk veel te beduiden gehad. Of heeft men zich feitelijk aan de *Beza*-uitgave van 1588 en 89 gehouden? Om deze vraag te beantwoorden zou weer een uitvoerige en nauwkeurige collatie noodig zijn. We zullen ook hier een poging wagen om gebruik makende

van den arbeid der Engelsche tekstkritici althans iets te vinden, nu volledigheid niet kan worden bereikt.

Scrivener-Nestle geeft in zijn uitgave den *Textus Regius (Stephanus* 1550) in de noten onder meer de verschillen tusschen de *editio regia* en de *Beza* folio-uitgave van 1565. Nu is de *Beza* folio-uitgave van 1565 volstrekt niet gelijk aan die van 1588, 89. De *Beza* uitgaven wijken nog al van elkander af. Niet oneigenaardig zegt *Hoskier :* „Truly Beza's was a" " house di- „ „vided against itself" " " [1]). Daarom moeten we om het eigenaardige van *Beza's* uitgave van 1588, '89 te bepalen nog een stap verder gaan. Dit doen we aldus. *Hoskier* geeft a.w. als Appendix B : „A reprint with corrections of Scrivener's list of diffe- „rences between the editions of Stephen and Elzevir 1624, Beza „1565 and the Complutensian, together with fresh evidence „gathered from an investigation of the support afforded to the „various readings bij the five editions of Erasmus, 1516, 1519, „1522, 1527, 1535, by the Aldine Bible 1518, by Colinaeus 1534 „by the other editions of Stephen of 1546, 1549, 1551, and by „the remaining three Beza editions in folio of 1582, 1588—'9, „1598, and the 8° editions of 1565, 1567, 1580, 1590, 1604." Heeft men dus bij *Scrivener-Nestle* gevonden, dat *Beza* 1565 afwijkt van *Stephanus* 1550, dan leert *Hoskier*, of dezelfde voor *Beza* eigenaardige lezing ook in *Beza* 1588—'9 wordt gevonden.

Doch ook dit is nog niet voldoende. Het komt hier en daar voor, dat *Beza* 1565 van *Stephanus* 1550 afwijkt, als *Elzevier* 1624 met *Stephanus* 1550 overeenstemt. Voor dergelijke plaatsen zegt *Hoskiers* lijst niets. In die gevallen handelen we aldus. In eigen bezit hebben we een *Beza* folio-uitgave van 1642 (*Cambridge*). Deze uitgave is volgens *Reuss* [2]) een nadruk van de folio-uitgave van 1598. Vergelijken we de editie 1642, dan hebben we dus een zeer onnauwkeurige maar toch eenige aanwijzing omtrent *Beza's* tekst van 1588/89.

In het hier volgend overzicht geven we dus zooveel mogelijk de voor *Beza* karakteristieke lezingen om na te gaan, wat

---

[1]) a.w., App. B, bl. 3.
[2]) a.w., bl. 411. *Reuss* geeft hier als oorzaak der verschillen tusschen de verschillende *Beza* uitgaven op, dat *Beza* sinds de uitg. van 1582, codex D, Peschitti en Arab. vert. vergeleek.

de Statenvertaling in dergelijke gevallen heeft gedaan. Op eigennamen letten we niet, omdat het niet onmogelijk is, dat daarbij nog andere invloeden b.v. die van de bestaande vertaling of van de vulgata hebben gewerkt. Telkens wordt aangewezen wat de *Elzevier*-uitgave van 1624 heeft, om daardoor weer te zien, hoe de Statenvertaling staat tot den *Textus Receptus.*

Opschrift Matth. Stat. Vert.: Het Heyligh Euangelium, Na [de beschryvinge] Matthei. Zoo Elzevier 24 en Steph. 1550. Beza 1565 en 1642 missen *heilig.*

Mt. 1 : 23. Stat. Vert.: ende ghij sult . . . heeten. Kant. And. sij sal, of, sij sullen, Dat is, men sal. E 24 en S 50: zij zullen. Beza 1565 en 1642: gij zult. Hier volgt de Stat. Vert. dus B.

Mt. 10 : 4. Stat. Vert.: Iscariotes, E. 24: *de* Isc. B. 1588—89: Isc. Stat. Vert. volgt B.

Mt. 21 : 7. Stat. Vert.: setteden [hem] daer op. Zoo B en E. S anders.

Mt. 23 : 13 en 14. Wat bij E en B. vs. 14 is bij S 1550 vs. 13. De Stat. Vert. volgt B en E.

Matth. 24 : 9. Stat. Vert.: alle volckeren. Zoo Steph. 50 en B 1588—89 E 24 heeft: alle *de* volken.

Mt. 25 : 2. Stat. Vert.: ende de vijf. Zoo B 1588—89 evenals Steph. 1550. E 24 en B 1598 missen *de*. De Stat. Vert. volgt hier dus zeer beslist B 1588—89.

Opschrift Mark. Stat. Vert.: Het Heyligh Euangelium, Na [de beschryvinge] Marci. Zoo Steph. 1550 en E 24 B 65 en 42 missen: heilig.

Mk. 1 : 21. Stat. Vert.: in de Synagoge. Zoo Steph. 1550. B 1588—89 en E 24 hebben in *een* synagoge. Men bedenke echter dat de Stat. Vert. inzake het gebruik van het lidwoord vaak zeer onnauwkeurig is.

Mk. 9 : 16. Stat. Vert.: met deze. Kant.: And. onder malkanderen. S 1550, B 1582, 1588—89, 1598 hebben αὐτούς, E 24 B 1565 αὑτοὺς Stat. Vert. volgt dus stellig B 1588—89.

Mk. 9 : 38. Stat. Vert.: in uwen name. E 24 en B 1598 hebben ἐν τῷ ὀνόματι. In de andere folio-uitgaven van B ontbreekt ἐν. Hier kan moeilijk een beslissing genomen.

Mk. 9 : 40. Stat. Vert.: tegen ons, voor ons. Kant. And. tegen ende voor u. B 1588—89 en E 24 hebben ons, B 1565 en teph. 1550: u. Stat. Vert. volgt dus B 1588—89.

Mk. 10 : 25 Stat. Vert.: ga door. Met B en E anders Steph. 1550.

Mk. 12 : 20. Stat. Vert.: Daar waren nu seven. Dit *nu* is naar 1588—89 en E 24. B 1565, 1582 en Steph, 1550 missen het.

Mk. 13 : 28. Stat. Vert.: uytspruyten. Zoo Steph. 1550. B en : en de bladeren doet uitspruiten (het verschil ontstaat door erandering van accent, vgl. Gramm. § 86).

Mk. 14 : 54. Stat. Vert.: 't vyer. Zoo B 1588—89. E mist *het*

Mk. 16 : 20. De Stat. Vert. heeft aan 't einde: Amen. Zoo teph. 1550. Amen ontbreekt bij B en E.

Opschrift Lukas. Stat. Vert.: Het Heyligh Euangelium, Na [de eschrijvinge] Lucae. Zoo E 24 en Steph. 1550. B 1565 en 1642 issen: heilig.

Lk. 2 : 22. Stat. Vert.: harer reyniging. Deze lezing is kakteristiek voor B en E. Anderen: hunner.

Lk. 6 : 9. Stat. Vert.: Ick sal u vragen: Wat is. Zoo B 1565. 24 en B 1642 hebben: Ik zal u iets vragen: is het etc.

Luk. 7 : 12. Stat. Vert.: en sij [was] weduwe. Zoo E 24. eph. 24 heeft: was. B 1588—89 leest αὐτῇ χήρᾳ, hetgeen ook an de Stat. Vert. ten grondslag kan liggen,

Lk. 8 : 29. Stat. Vert.: hij hadde geboden. B 1588—89 en E 4 hebben een aor., Steph. 1550 een impf.

Lk. 10 : 6. Stat. Vert.: een sone des vredes. Zoo Steph. 1550 et Erasmus en enkele octavo uitgaven van Beza. E 24 en B 588—89 hebben *de* zoon. Hier heeft de Stat. Vert. zich dus et aan de gewoonlijk gevolgde uitgaven gehouden.

Lk. 10 : 22. In de Stat. Vert. ontbreken evenals in B 1588—89 E 24 de woorden: en zich tot zijn discipelen gewend hebende zeide Hij.

Lk. 11 : 12 Stat. Vert.: ofte soo hij oock soude bidden. Dit l wel teruggaan op de lezing van B 1588—89 ἐὰν αἰτήσῃ

Lk. 12 : 1 voegt de Stat. Vert. met E 24 en B 1565, 1642: oreerst, bij de directe rede.

Lk. 13 : 8. Stat. Vert.: mest. Zoo B 1588—89. E 24 heeft πρια hetgeen door *meermalen* of iets dergelijks in te voen had kunnen worden weergegeven.

Lk. 15 : 26. Stat. Vert.: een van de knechten. Zoo B 1588—
en E 24. Al.: zijn knechten.

Lk. 17 : 35. Stat. Vert.: d' eene. Zoo E 24 en de octavo-u
gaven van Beza. B 1588—89 heeft: eene.

Lk. 17 : 36. Dit vers dat in sommige uitgaven ontbreek
heeft de Stat. Vert. met B 1588—89 en E 24.

Lk. 18 : 3. Stat. Vert.: Ende daer was een sekere weduw
Zoo E 24 en de octavo-edities van Beza. B 1588—89 mist: seke

Lk. 20 : 31. Stat. Vert.: ende en hebben geen kinderen n
gelaten. Zoo E 24 en de octavo-uitgaven van Beza. B 1588—
mist en(de).

Lk. 22 : 45. Stat. Vert.: sijne discipelen. Zoo E 24 en
octavo-uitgaven van Beza. B 1588—89 mist syne.

Opschrift Johannes. Stat. Vert.: Het Heyligh Euangelium,
[de beschryvinge] Joannis. Zoo Steph. 1550. B 1565 en 1624
E 1624 missen: heilig.

Joh. 4 : 37. Stat. Vert.: waerachtigh. Zoo B 1565 en 16
Steph. 1550 en E 24 hebben: de waarachtige.

Joh. 7 : 27. Stat. Vert.: komen sal. Zoo B 1588—89. E
komt.

Joh. 9 : 10. Stat. Vert.: u. Zoo B 1588—89 en E 24. Al: uw

Joh. 12 : 17. Stat. Vert.: dat. Zoo B 1588—89 en E 24. A
toen.

Joh. 13 : 30 en 31. Stat. Vert.: Ende het was nacht. Als
dan uytgegaan was. Zoo B 1588—89 en E 24. Al.: en het w
nacht, als hij uitging.

Joh. 14 : 11. Stat. Vert.: in mij is (zonder haken, dit is v
belang, omdat *ben* wel tusschen haken staat). Zoo E 24 en
drie laatste octavo-uitgaven van Beza. B 1588—89 mist: is.

Joh. 14 : 31. Achter *heeft* heeft de Stat. Vert. met Steph. 15
een punt. B 1565 en 1642 en E 24 eischen: of ;.

Joh. 18 : 20. Stat. Vert.: van alle plaetsen. Kant.: Ande
lezen alle tijt, ende sommige alle. E 1624 en al de uitgaven v
Beza hebben: van alle plaatsen. De uitgaven van Stephanu
altijd. Erasmus geeft allen.

Joh. 18 : 24. Stat. Vert.: Annas dan. Zoo B 1588—89 en
24 Al. missen: dan.

Joh. 19 : 31. Stat. Vert.: want die dagh des Sabbaths w

groot. Kant.: Anders, want de dagh van dien Sabbath, was een groote dagh. De tekst volgt Erasmus, de octavo Beza-uitgave van 1580 en E 24.; de kant. rust op. Steph. 1550 en de folio uitgaven van Beza.

Opschrift Handelingen. Stat. Vert.: De Handelingen der Heylige Apostelen, beschreven door Lucas. Dit opschrift steunt op geen enkele uitgave, voorzoover ik weet.

Hd. 2 : 36. Stat. Vert.: tot eenen Heere ende Christum. Zoo B 1588—89 en E 24. Al.: en tot Heere en tot Christus.

Hand. 6 : 3. Stat. Vert.: mogen stellen. Zoo E 24 met b 1565 en 1567. De andere oude uitgaven: zullen stellen.

Hd. 7 : 2. Stat. Vert.: onsen vader. Zoo E 24 en B 1642 B 1565 heeft: uw.

Hd. 7 : 26. Stat. Vert.: Ende den volgenden dagh. Zoo Steph. 1550 met Erasmus. Beza en E 24 hebben i.p.v. en, nu.

Hd. 10 : 29. De Stat. Vert.: heeft in fine een punt. Zoo B 1588—89, en E 24. Al. o. a. B 1642: ?

Hd. 13 : 23. Stat. Vert.: Van deses saet. Zoo E 1624 en B 1642. B 1565 heeft: dezen.

Hd. 15 : 32. Stat. Vert.: Judas nu. Zoo B 1588—39 en E 24. Al.: En Judas.

Hd. 16 : 17. Stat. Vert.: ons den wegh. Kant.: Anders, u-lieden. De tekst stemt op Erasmus, Steph. en B 1565, de kant. op de overige Beza-uitgaven en E 24.

Hd. 17 : 25. Stat. Vert.: alle dingen. Beza en E 24: al de dingen. Erasmus en Steph. naar alle dingen.

Hd. 18 : 6. Stat. Vert.: Ick ben rein: [ende] van nu voort. Deze punctuatie heeft, zoover ik weet, geen uitgave.

Hd. 19 : 27. Stat. Vert.: ende dat oock hare majesteit. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: dat nu.

Hd. 21 : 3. De Stat. Vert. heeft: in 't gesichte gekregen. Dit zal wel onderstellen de lezing ἀνχΦάνχντες. B en E 24 hebben ἀνχΦχνέντες, doch de zaak is onzeker (vgl. b.v. Baljon s.v. ἀναΦχίνω)

Hd. 21 : 8. Stat. Vert.: Paulus ende wij, die met hem waren, gingen. Zoo E 24 en de octavo edities van Beza behalve die van 1565. B 1588—89, Erasmus, Steph. 1550 hebben: Paulus en die met hem waren gingen.

Hd. 21 : 11. Stat. Vert.: ende syns zelfs handen en voeten

gebonden hebbende. Dit naar E 24 en Steph. 1550. B 1565 en 1642 hebben: de handen en voeten gebonden hebbende.

Hd. 22 : 25. Stat. Vert.: uytreckten. Zoo B 1565 en 1642 E 24 heeft uitrekte.

Hd. 24 : 13. Stat. Vert.: bewijsen. Naar B 1588—89 en E 24. Al: van mij bewijzen.

Hd. 24 : 14. Stat. Vert.: in de Propheten. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: door de profeten.

Hd. 24 : 18. De Stat. Vert. volgt B 1588—89 en E 24, doordat *nu* of iets dergelijks na „eenige Joden" ontbreekt.

Hd. 24 : 19. Stat. Vert.: behoorden. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: behooren.

Hd. 26 : 8. Stat. Vert.: Wat? Wort. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: Wat ongeloofelijks.

Hd. 26 : 18. Stat. Vert.: ende [haar] te bekeeren. Zoo B 1565 en 1642 E 24: om te bekeeren.

Hd. 26 : 20. Stat. Vert.: (ik) hebbe verkondight. Zoo E 24 met de octavo-uitgaven van Beza. De folio-uitgaven van Beza hebben met Erasmus en Steph: verkondigende.

Het opschrift van Romeinen in de Stat. Vert. stemt overeen met Steph. Beza en Elzevier.

Rom. 6 : 10. Stat. Vert. tweemaal: dat hij. Zoo B 1588—89 en E 33. Waarschijnlijk bedoelt E 24: want die gestorven is enz.

Rom. 7 : 2. Stat. Vert.: van de wet des mans. Zoo allen, alleen in E 24 en 33 ontbreekt: de wet.

Rom. 7 : 6. Stat. Vert.: overmits wij dien gestorven zijn. Kant.: Anders, overmits die gestorven is. De tekst steunt op Erasmus en Steph., de kant. op al de uitgaven van Beza en Elzevier (1624 en 33).

Rom. 8 : 11. Stat. Vert.: door synen Geest. Zoo B. 1588—89 en E 24. And.: wegens zijnen Geest.

Rom. 8 : 20, 21. Stat. Vert.: heeft: Op hope. Kant.: Sommige voegen deze woorden op hope bij 't voorgaande vs. enz. De tekst volgt de uitgaven van Beza en Elzevier, de kant. Erasmus en Steph.

Rom. 9 : 19. Stat. Vert.: want wie heeft synen wille wederstaan? Zoo B 1588—89. In E 24 ontbreekt: want.

Rom. 11 : 31. Stat. Vert.: door uwe barmhertigheyt. Zoo B 1588—89. E 24: onze.

Rom. 12 : 11. Stat. Vert.: Dient den Heere. Kant. Andere lesen in 't Grieks voor Kyrio, D. den Heere, Kairo, D. den tijt enz. De tekst steunt op Beza en Elzevier, de Kantteekening op Erasmus (behalve E 1) en Stephanus.

Rom. 13 : 5. Stat. Vert.: onderworpen te zijn. Zoo B 1588—89 E προτάσσεσθαι.

Rom. 16 : 20. Stat. Vert. heeft: Amen. Zoo B 1588—89 en E 24. Anderen missen het.

Rom. 16 : 27. De Stat. Vert. onderstelt een tekst, waarin ᾧ ontbreekt. Zoo B 1565 en 1642. E 24 heeft ᾧ. De weglating is een conjectuur van Beza, waarin hij de Complutensis volgt.

Het opschrift van 1 Kor. nam de Stat. Vert. naar Beza en Elzevier.

1 Kor. 1 : 29. Stat. Vert.: zou roemen. Naar B 1588—89. E 24: zal roemen.

1 Kor. 5 : 11. Stat. Vert.: een hoereerder is. Zoo B 1588—89 en E 24. Anderen: of een hoereerder.

1 Kor. 6 : 14. Stat. Vert.: ons. Zoo B 1588—89. E 24: u.

1 Kor. 7 : 5. Stat. Vert.: ende komt wederom bijeen. Zoo E 24 met B 1598. B 1588—89 (opdat) gij weder bijeenkomt.

1 Kor. 7 : 29. Stat. Vert.: dat de tijd voorts kort is: opdat oock die wijven hebben. Kant.: Andere lesen, De tijd is kort: soo is overigh dat oock die wijven hebben. De tekst rust, op B 1588—89 en E 24. De Kant. volgt, wat het eerste deel betreft, Erasmus en Steph., wat het laatste stuk aangaat, Erasmus, Steph. 1550 en Beza 1565.

1 Kor. 8 : 11. De Stat. Vert. heeft in fine ? Zoo B 1565 en 1642. E 24 heeft een punt.

1 Kor. 11 : 22. Stat. Vert.: Sal ick u prijsen? In desen enz. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: zal ik u prijzen in dezen.

1 Kor. 12 : 16 en 17. Stat. Vert. in fine ? naar B 1565 en 1642 en E 24.

1 Kor. 13 : 3. Stat. Vert.: uytdeelde. Den aor. hebben o. a. Erasmus en Steph., een praes. Beza en Elzevier. Denkelijk volgden de Stat. Vertalers de eersten.

1 Kor. 15 : 3. Stat. Vert.: onse sonden. Zoo E 24 en B 1642. B 1565 heeft: uwe.

1 Kor. 15 : 31. Stat. Vert: bij onsen roem. Kant. Anders, bij uwen roem. De tekst is naar Erasmus, Steph., B 1565, b 1580 de kant. naar E 24 en de overige uitgaven van Beza.

1 Kor. 16 : 3. De Stat. Vert. voegt met B 1565 en E 24 „door brieven" bij „bequaem achten". De Kant. zegt, „dat door brieven" ook met het volgende kan worden vereenigd, zooals de nieuweren soms doen (niet W. H.)

Het opschrift van 2 Kor. is in de Stat. Vert. als bij Beza en Elzevier.

2 Kor. 2 : 5. De Stat. Vert. voegt evenals B 1565 en 1642 en E 24 „ulieden alle" bij „bedroefd" (niet bij: bezwaren).

2 Kor. 5 : 4. Stat. Vert.: nademaal. Kant. ofte, in welcken. Dat er „ofte" en niet „anders" staat bewijst (vgl. Rom. 5 : 12) dat de Stat. Vert. ἐφ' ᾧ las met al de uitgaven van Beza en met E 24 (niet ἐπειδή met Steph. en and.).

2 Kor. 7 : 12. Stat. Vert.: onse vlijtigheyt voor u. Kant. : Anderen lesen uwe vlijtigheyt voor ons. De tekst is naar al de uitgaven van Beza en E 24, de Kant. naar Erasmus en Steph.

2 Kor. 7 : 16. Stat. Vert.: dan. Zoo B 1588—89 en E 24. And. missen dan.

2 Kor. 8 : 7.: Stat. Vert.: uwe liefde tot ons. Zoo E 24 en E 1642. B 1565 heeft: onze liefde tot u.

2 Kor. 8 : 8. Stat. Vert.: uwer liefde. Zoo B 1588—89. E 24 onzer.

2 Kor. 11 : 1. Stat. Vert.: och of ghij mij een weynigh verdroeght in de onwijsheyt. Deze vertaling kan alleen zijn verkregen door den tekst van Erasmus en Stephanus te volgen. Beza en E 24 hebben: och, dat gij mij verdroegt in een weinig onwijsheid of: och, dat gij van mij een weinig onwijsheid verdroegt. Deze plaats is zeer merkwaardig, vooral ook, omdat in de kantteekening elke aanwijzing van een anderen tekst ontbreekt.

2 Kor. 11 : 5. Stat. Vert.: uytnemenste. Zoo B 1565 en 1642. E 24 heeft: uitnemende.

2 Kor. 11 : 10. Stat. Vert.: sal verhindert worden. Zoo B 1588—89 en E 24. Anders Steph. 1550.

2 Kor. 13 : 4. Stat. Vert.: want ook wij. Denkelijk naar B 1588—89 en E 24. (let op de vert. van καὶ γὰρ aan het begin van het vs.)

Het opschrift van Gal. is naar B en E.

Gal. 3 : 8. Stat. Vert.: gezegent. Denkelijk naar B 1588—89 en E 24.

Gal. 4 : 17. Stat. Vert.: willen ons. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: u.

Gal. 5 : 2. Stat. Vert.: soo ghij u laet besnijden. Zoo E 24 en B 1642. B 1565: besnijdt.

Het opschrift van Ef. heeft de Stat. Vert. naar B en E.

Ef. 1 : 3. Stat. Vert.: in Christo. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: door.

Ef. 1 : 8. Stat. Vert. heeft in fine:, naar B 1565 en E 24. Steph. 1550 heeft een,

Ef. 2 : 3. Stat. Vert.: onses vleesch. Zoo E 24 en B 1642, B 1565: uws.

Ef. 6 : 7. Stat. Vert.: den Heere. Zoo E 24. B 1598 en 1642 lezen: als den Heere.

Ef. 6 : 17. Stat. Vert.: neemt. Zoo E 24 en B 1642. B. 1565: gij zult nemen.

De Stat. Vert. geeft het opschrift van Fil. naar B en E.

Fil. 1 : 23. Stat. Vert.: Want [dat] is. Zoo B 1588—89 en E 24. And. missen: want.

Fil. 4 : 12. Stat. Vert.: overvloet te hebben. Zoo E 24 en B 1642. B 1565 heeft het futurum.

Het opschrift van Kol. is in de Stat. Vert. naar B en E.

Kol. 2 : 13. Stat. Vert.: u vergevende. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: ons.

Het opschrift van 1 Thess. heeft de Stat. Vert. als B.

1 Thess. 1 : 4. De Stat. Vert. verbindt als B 1565 en 1642 en E 24, doch noemt de thans algemeen gevolgde opvatting in de Kant.

1 Thess. 2 : 15. Stat. Vert.: ons, naar B 1588—89 en E 24.

1 Thess. 5 : 12. Stat. Vert.: onder u. Zoo E 24 en B 1642. B 1565: ons.

Het opschrift van 2 Thess. is in de Stat. Vert. naar B en E.

2 Thess. 2 : 4. Stat. Vert.: boven al dat Godt genaemt. Kant. Andere lesen, boven al dat Godt genoemt wordt. De tekst is naar B 1565 en 1642. E 24 leest: boven ieder, die God genoemd wordt, of: boven iederen God, die genoemd wordt. De

Kant. ziet vermoedelijk op een geheel anderen tekst (λέγεται?
2 Thess. 2 : 11. Stat. Vert. sal senden Zoo E 24 en B 1642
B 1565: mogen.

Het opschrift van 1 Tim. is in de Stat. Vert. als in E 24.

1 Tim. 1 : 4. Stat. Vert.: stichting. Kant.: Andere lesen uyt-deelinge Godts. Tekst naar Beza en E 24, kant. naar Steph.

Het opschrift van 2 Tim. geeft de Stat. Vert. naar Beza en Elzevier.

2 Tim. 2 : 22. Stat. Vert.: Heere. Zoo E 24. B 1565 en 1642: Christus.

2 Tim. 4:1. Stat. Vert. heeft in fine: Zoo B 1565 en 1642 en E 24.

Het opschrift van Titus heeft de Stat. Vert. als Beza en Elzevier.

Tit. 2 : 6. De Stat. Vert. heeft aan het einde een punt, E 24 een komma, B 1565 en 1642 een hooge punt.

Tit. 2 : 7. Stat. Vert.: oprechtigheyt. Zoo Steph. 1—4. Dit woord ontbreekt bij Erasmus, Beza en Elzevier.

Tit. 2 : 10. Stat. Vert.: onses. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: uws.

Fil. opschrift naar Beza en Elzevier.

Fil.: 7. Stat. Vert.: vreughde. Kant.: Gr. charan, Dat is vreughde. Waer voor andere lesen charin, Dat is, aengenaemheyt. De tekst volgt E 24 en de latere octavo-uitgaven van Beza, de kant. Erasmus, Steph. en de folio-uitgaven van Beza (dus ook 1588—89).

Het opschrift van Hebr. is naar Beza en Elzevier.

Hebr. 3 : 16. Met B 1565 en E 24 heeft de Stat. Vert.: sommige (niet wie).

Hebr. 8 : 9. Stat. Vert.: als ik haer bij de hant nam. Naar B 1588—89. E 24 heeft: als de (mijn) hand hen aanvatte of greep.

Hebr. 9 : 1. Stat. Vert.: eerste [verbont]. Kant.: Vele Grieck-sche boecken hebben de eerste Tabernakel; maer uyt het laetste vs. van 't voorgaende Capittel, als oock uyt het volgende vs. van dit Capittel blijckt, dat hier beter gelesen wort, het eerste verbont. Eerste (zonder) toevoeging heeft B 1565 en 1642. Eerste tabernakel, heeft Steph. 1550 en E 24. De Statenvertalers hebben hier dus eigenlijk een conjectuur gemaakt, en dit door de haken en de kantteekening onder ieders aandacht gebracht.

Hebr. 9 : 2. Stat. Vert.: het Heylige. Waarschijnlijk vertaling van τὰ ἅγια naar Beza 1588—89 en E 24. (And.: ἁγία).

Hebr. 10 : 2. Stat. Vert. zoude: niet. Kant.: Andere lesen, En souden sy andersins niet opgehouden hebben? vraeghsche wijze: doch de zin komt over een. Tekst naar de latere folio en octavo-uitgaven van Beza en E 24. Kant. naar Erasmus, Steph. en de andere uitgaven van Beza.

Hebr. 10 : 12. Stat. Vert.: is in eeuwigheyt geseten. Kant.: Dit woort in eeuwigheyt wort van eenige gevoeght bij het woort geoffert hebbende, doch de eerste t'samenvoeginge is de bequaemste. Tekst naar Steph. 1550, B 1565 en 1642 en E 24. Doordat deze plaats bij Hoskier natuurlijk ontbreekt, kan ik niet aangeven, waarop de Kant. steunt. In de aanteekeningen van Beza wordt deze verbinding genoemd, doch zonder aan te geven, wie haar hebben.

Hebr. 12 : 9. Stat. Vert.: ontsagen. Zoo B 1588—89. E 24: ontzien.

Hebr. 12 : 21. Stat. Vert.: Ende Mozes,. Met komma E 24, zonder B 1565 en 1642.

Hebr. 12 : 22 en 23. De Stat. Vert. rekent: algemeyne vergadering tot vs. 23. Zoo B 1588—89 en E 24. And. tot vs. 22.

Het opschrift van Jak. geeft de Stat. Vert. als Beza en Elzevier.

Jak. 2 : 24. Stat. Vert. in fine ? als B en E.

Jak. 4 : 13. Stat. Vert.: heden ofte. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: heden en.

Jak. 4 : 13. De Stat. Vert. heeft alle werkwoorden in het fut. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: aor. coni.

Jak. 4 : 15. Als vs. 13.

Jak. 5 : 12. Stat. Vert.: in geen oordeel. Kant.: Andere lesen in geveynstheyt. Stat. Vert. naar B 1588—89 en E 24. Kant. naar Erasmus en Steph.

Opschrift 1 Petr. als bij Beza en Elzevier.

1 Petr. 1 : 3. Stat. Vert.: ons, als B 1588—89. E 24: u.

1 Petr. 2 : 21. Stat. Vert. ons, ons. Zoo B 1588—89. E 24: u, u.

1 Petr. 3 : 11. De Stat. Vert. heeft met B 1588—89 en E 24: goede, en: jage na.

Het opschrift van 2 Petr. geeft de Stat.-Vert. naar Beza en Elzevier.

2 Petr. 1 : 1. Stat. Vert.: Salighmakers. Zoo Erasmus en Steph. Beza en E 24 hebben: onzes Zaligmakers.

2 Petr. 2 : 18. Stat. Vert.: [ende] door ontuchtigheden. Zoo B 1588—89 en E 24. And. missen: door.

2 Petr. 3 : 7. Stat. Vert.: door het selve woort. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: door zijn woord.

Het opschrift van 1 Joh. is naar Beza en Elzevier.

1 Joh. 1 : 4. Stat. Vert.: uwe blijdschap. Als B 1588—89 en E. And.: onze.

1 Joh. 3 : 16. Stat. Vert.: de liefde. Zoo E 24. B 1565 en 1642: de liefde Gods.

1 Joh. 5 : 14. Stat. Vert.: ons. Naar B 1588—89 en E 24. And. u.

Het opschrift van 2 Joh. heeft de Stat. Vert. als Elzevier.

2 Joh. : 3. Stat. Vert.: met u-lieden. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: met ons.

2 Joh. : 5. Stat. Vert.: schrijvende. Naar B 1588—89 en E 24.

Opschrift van 3 Joh. als bij E 24.

3 Joh. : 7. Stat. Vert.: voor sijnen name. Als B 1588—89 en E 24. And. missen: zijn.

Het opschrift van Judas heeft de Stat. Vert. als Beza en Elzevier.

Jud. : 19. Stat. Vert.: haer selven afscheyden. Kant.: Ofte scheydinge ende scheuringe in de gemeynte maken. Tekst naar Beza en E 24. Kant. naar Erasmus en Step. Eigenaardig is, dat hier voor 't gewone: „anders": „ofte" staat.

Het opschrift der Openb. schijnen de Stat. Vert. zelf te hebben opgesteld, doch naar aanleiding, van wat men vindt bij Beza en Elzevier.

Op. 2 : 14. Stat. Vert.: Balack. Zoo B 1588—89 en E 24. And. door Balak.

Op. 3 : 1. Stat. Vert.: seven Geesten. Zoo B 1588—89 en E 24. And. missen: zeven.

Op. 3 : 12. Stat. Vert.: Tempel. Zoo B 1588—89. E 24: volk.

Op. 3 : 12. Stat. Vert.: die afdaelt. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: afdalende.

Op. 4 : 10. Stat. Vert.: aenbaden . . . wierpen. Zoo Erasmus

n Steph. B (ook 1588—89) en E 24: zullen aanbidden . . . zullen verpen.

Op. 5 : 11. Met B 1588—89 en E 24 heeft de Stat. Vert.: ende aer getal was tien duyzentmaal tien duyzenden.

Op. 7 : 3. Stat. Vert.: sullen verzegeld hebben. Waarschijnlijk aar B 1588—89 en E 24. And.: zullen verzegelen.

Op. 7 : 10. Stat. Vert.: onsen Gode, die op den troon sit. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: Hem, die op den troon onzes Gods zit.

Op. 8 : 11. Stat. Vert.: het derde [deel] der wateren. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: het derde deel.

Op. 11 : 1. Met B 1588—89 en E 24 heeft de Stat. Vert. de voorden: ende de engel stont, die bij and. ontbreken.

Op. 11 : 2. Stat. Vert.: van buyten. Zoo B 1588—89 en E 24. And.: van binnen.

Op. 11 : 14. Stat. Vert.: siet. Zoo Steph. 1550 en E 24. B 1598 en 1642: en zie.

Op. 13 : 3. Stat. Vert.: ende de geheele aerde verwonderde aer. Naar B 1588—89 en E 24. And.: er was verwondering op de geheele aarde.

Op. 13 : 5. Stat. Vert.: te doen, Naar B 1588—89. E 24: oorlog te voeren.

Op. 14 : 18. Stat. Vert.: wijngaert der aerde. Naar B 1588—89 en E 24. And. missen: wijngaard.

Op. 16 : 14. Stat. Vert.: welcken uytgaan. Als B 1588—89 en E 24. And.: uitgaan.

Op. 18 : 16. Stat Vert.: verciert met gout. Zoo B 1588—89. E 24: en zij waren versierd met goud.

Op. 19 : 1. Stat. Vert.: als een groote stemme. Zoo E 24 en de latere octavo-uitgaven van Beza. B 1588—89 e. a. missen: als. Opmerkelijk is, dat hier een tekstkritische kantteekening ontbreekt.

Op. 19 : 12. Stat. Vert.: wist. Naar Steph. 1550, E 24 en B 1642. B 1565 heeft: zag.

Na de beide overzichten zijn we gerechtigd tot deze gevolgtrekkingen:

1. De Statenvertaling volgt niet den *Textus Receptus*.
2. De Statenvertaling staat zeker onder den invloed van de

folio-uitgave van *Beza* uit 1588—89, maar heeft zich aan de[n] allerminst gebonden.

3. Zeker hebben invloed op de Statenvertaling gehad: ee[n] of meer van de uitgaven van *Robert Stephanus*, de octavo-ui[t]gaven van *Beza*, de uitgaven van *Erasmus*. Misschien ook w[el] de *Elzevier*-uitgave van 1624.

4. *De Statenvertalers zijn dus zelf als tekstkritici opgetr[e]den en hebben vertaald naar een tekst, die hun persoonlijk voo[r]kwam de beste te zijn*. M. a. w. proefondervindelijk is, wat *A[.] Renesse* schreef, juist gebleken.

Voor de gegrondheid dezer laatste uitspraak pleiten nog ee[n] tweetal feiten.

In de eerste plaats het feit, dat de kantteekeningen tal va[n] tekstkritische opmerkingen bevatten. Wij hebben herhaaldelij[k] gelegenheid gehad om er op te wijzen. Een lijstje van tekstkr[i]tische kantteekeningen gaf *Heringa* [1]). Zijn opgave is echter ve[r] van volledig. Daar het ons doel niet is op deze kwestie nade[r] in te gaan, vullen we thans zijn mededeelingen niet aan. Allee[n] noemen we als voorbeeld eenige plaatsen uit Mattheus, die d[e] Statenvertalers van een tekstkritische opmerking hebben voor[-] zien: Mt. 1 : 11, 1 : 23, 2 : 17, 4 : 15, 8 : 15, 10 : 12[,] 10 : 26, 19 : 1, 19 : 28, 20 : 25, 21 : 2 en 3, 24 : 31, 24 : 51[,] 26 : 26, 26 : 68. *Heringa* noemt alleen: 2 : 17, 8 : 15, 10 : 25[,] 26 : 26. Wel dient in het oog gehouden, dat deze opmerkinge[n] volstrekt niet alleen loopen over verschillen tusschen Steph. 1550[,] B 1565 en E 24. Menige plaats, waar de Statenvertalers tekst[-] kritiek oefenden, kan daarom in de door ons gegeven overzich[-] ten ontbreken. De kritische opmerking staat vaak aan het einde van een kantteekening van exegetischen aard.

Het tweede feit, dat onze vierde gevolgtrekking steunt, is, dat de Statenvertalers verschillende grootere of kleinere conjecturen hebben gemaakt. Een opgave van zulke gissingen vindt men bij *Valckenaar* [2]). *Valckenaar* wilde zelf een aantal conjecturen

---

1) Vertoog over het vereischt gebruik, en hedendaagsch misbruik der kritiek (Verhand. Haagsch. Gen. van 1790), bl. 29, noot u. Vgl. ook bl. 57.

2) Schediasma, specimen exhibens adnotationum criticarum, te vinden in: Hemsterhusii (et) Valckenarii Orationes. Lugd. Bat. 1784.

voorstellen en geeft nu ter inleiding — zeker om zijn lezers gerust te stellen — enkele conjecturen, die de statenvertalers hebben gemaakt. Wij noemen ze hier in dezelfde volgorde als Valckenaar.

Hebr. 8 : 10. Stat. Vert.: Ick sal mijne wetten in haer verstant geven. Het Gr. eischt: gevende mijne wetten. Conjectuur naar Piscator. De Lat. Vert. van Beza heeft: Indam. Kant. ontbreekt.

Hebr. 10 : 11. Stat. Vert.: stont. Het Gr. eischt: staat. Geen kant.

Hebr. 10 : 34. Stat. Vert.: een beter ende blijvende goet in de hemelen. Zoo ook de Vulgata. Het Gr. eischt: een beter goed in de hemelen, dat ook blijft. Geen kant.

Hebr. 11 : 1. Hierover hebben we reeds gesproken.

1 Kor. 9 : 10. Stat. Vert.: ende die op hope dorscht, [moet] sijner hope deelachtigh worden. Het Gr. eischt: en die dorscht, moet aan zijn hoop deel hebben op hoop. De nieuweren lezen: die dorscht [moet dorschen] op hoop, dat hij deel zal hebben. Beza verkrijgt den tekst van de Stat. Vert. door de plaatsing van kommas.

Op. 16 : 5. Stat. Vert.: ende Die sijn sal. Kant.: Andere lesen, en de Heylige. Dit laatste vindt men in de uitgaven. Volgens Valckenaar is de conjectuur van Beza en Piscator. (B 1565 leest ...τιος, B 1642 ἐσομενος, de aant. bespreekt de conjectuur).

Op. 16 : 16. Stat. Vert.: sij hebben se. Het Gr. eischt: hij heeft hen. Zoo ook B 1565, 1642 en E 24. Misschien is dit eerder een vergissing, dan een conjectuur. Hij n.l. God heeft enz. past veel beter.

Op. 9 : 19. Valckenaar noemt een conjectuur de invoeging der Stat. Vert.: en in hunne staarten, omdat deze woorden in de oude uitgaven niet voorkomen. Doch dit laatste is onjuist. In de eerste plaats heeft de Vulgata deze woorden. Voorts (en dit is voor Beza weer karakteristiek) de Latijnsche vertaling van Beza in de uitgave van 1642, *hoewel ze in den naaststaanden Griekschen Tekst* (evenals in B 1565) *ontbreken.* De nieuweren geven hier onzen Stat. Vert. gelijk.

Op. 17 : 5. Tegen den Griekschen tekst volgt de Stat. Vert. de Vulgata en leest: der hoererijen. Kant.: Ofte, de moeder der hoere.

Lk. 2 : 15. Stat. Vert.: de herders. Zoo ook de nieuweren. De oude uitgaven eischen: de menschen, de herders. Dit is geen eigenlijke conjectuur, omdat de Stat. Vert. de Vulgata volgen. De kant. heeft: Gr. de menschen, de herders.

Mk. 15 : 3. Het slot van dit vers, gelijk de Stat. Vert. het geeft, ontbreekt bij Steph. 1550, B 1565 en 1642, E 24 en de Vulg. Doch de Stat. Vert. zullen wel een uitgave gekend hebben, die de woorden bevatte.

Jak. 4 : 2. Stat. Vert.: ghij benijdet. Kant.: In vele Griecksche boecken wort gelesen phoneue, Dat is, ghij doodet, voor phthoneïte. D. ghij benijdet. Doch het woort dooden komt hier niet soo wel te passe enz. De conjectuur is van Erasmus en door Beza overgenomen (zie zijn aantt. a.l.) B 1642 heeft in den *Griekschen tekst* Φονεύετε, in de *vert.*: invidetis!

Lk. 5 : 7. Stat. Vert.: bijna. Dit woord ontbreekt in het Gr. Het komt voor in de Vulg. en bij Beza (althans in den Gr. tekst van 1642, niet in de naastgedrukte Lat. vert. Beza heeft het in den Gr. tekst opgenomen naar „Syrus", een „vetustissimus codex [D?] een ander hds, en enkele Lat. ed.)

Mk. 11 : 32. Stat. Vert.: soo vreezen wij. De kant. zegt: Gr. sij vreesden. Is eene afgebrokene wijze van spreken, waerdoor hare versteltheyt ende overleggingen in 't korte uytgedruckt worden. Hier dus weer geen eigenlijke conjectuur.

Men ziet, het schikt nog al met de conjecturen. Verscheidene andere plaatsen nog door *Valckenaar* genoemd, hebben wij moeten weglaten, omdat daar in 't geheel niet van een conjectuur mocht gesproken, doch eenvoudig van een keuze uit verschillende lezingen, die de Statenvertalers voor zich hadden. Daarenboven dient in het oog gehouden, dat, als de Statenvertalers een conjectuur van *Erasmus* of *Beza* volgden, het zeer wel mogelijk is, dat zij niet wisten met een conjectuur te doen te hebben; dat zij, wat inderdaad conjectuur was, eenvoudig in onwetendheid voor variant aanzagen. Natuurlijk had *Valckenaar* er belang bij het aantal conjecturen zoo hoog mogelijk op te drijven. Evenwel, dit alles neemt niet weg, dat er inderdaad in de Stat. Vert. conjecturen voorkomen en ook dit pleit voor de stelling, de Statenvertalers stelden zelf hun tekst vast aan de hand van de hulpbronnen, die men destijds bezat.

Wij kunnen eindigen. In zekeren zin hebben we slechts een negatief resultaat bereikt, doch dit kwam door de methode van het onderzoek. Er kan en er zal nog heel wat verborgen liggen op allerlei plaatsen, die niet door ons besproken werden, omdat daar geen verschil bestaat tusschen Steph. 1550 en E 24. Dat alles dient nagegaan, indien men nauwkeurig wil weten, welken tekst de Statenvertaling volgt. Misschien voelt zich iemand, die genoegzaam tijd beschikbaar heeft, tot een dergelijk onderzoek opgewekt. In de eerste plaats is dan noodig een zeer nauwkeurige collatie van de Statenvertaling met de destijds bestaande uitgaven. Daarbij dient rekening gehouden met de onnauwkeurigheden die in de Statenvertaling (m.n. inzake gebruik en uitlating van het lidwoord, in het niet uit elkander houden der werkwoordstijden) telkens terugkeeren. In de tweede plaats zullen zeer nauwkeurig de tekstkritische kantteekeningen moeten worden nagegaan, om daaruit op te maken, welke uitgaven de Statenvertalers hebben gebruikt en welke op elke plaats den doorslag gaf. Eerst zoo zal men een volledig beeld krijgen van den tekstkritischen arbeid onzer Statenvertalers.

Naschrift. Eigen inzage van E 24 heeft mij geleerd, dat deze uitgave Kol. 1 : 7 metterdaad ὑμῶν leest. Doch het gaat om het *tweede* voornaamwoord, zoodat de opgave wordt: E 24, u; E 33, ons; Stat. Vert. u 24,

---

EEN TWEETAL HANDBOEKEN DER ETHIEK

Repetitorium der Christelijke Ethiek, door P. J. van Melle, Predikant te *Nijkerk*. Tweede vermeerderde druk. *Nijkerk*, G. F. Callenbach. 1912.

Christelijke Ethiek door Dr. H. Visscher. *Utrecht*. G. J. A. Ruys. 1913.

II *(Slot)*.

Evenals Kuyper en Geesink zoo zijn ook Van Melle en Visscher van oordeel, dat naast de theologische Ethiek plaats is voor de philosophische. Maar wanneer het er op aankomt nauwkeurig aan te geven, waarin zij van elkander verschillen, dan blijkt mijns inziens, dat dit hun niet wel mogelijk is, of dat zij feil gaan.

Als Van Melle meent, dat de philosophische Ethiek uitgaat van de menschelijke rede en van de natuurlijke zedewet; dat zij de justitia civilis beschrijft; en dat zij òf zelve construeert de zedelijke wereldorde, die als norm voor ons handelen geldt òf deze aanneemt als gegeven in het zedelijk bewustzijn, dan sluit hij zich, naar ik meen, aan bij Doedes. Volgens Doedes (Encyclopedie der Christelijke Theologie [2], blz. 208/10) zijn de theologische en de philosophische Ethiek onderscheiden „niet allereerst wegens verschil van methode of van kenbron of van omvang, maar voornamelijk wegens het verschil van het oogpunt, waaruit zij het object, den mensch beschouwen.". De philosophische Ethiek heeft tot voorwerp den mensch niet als Christen maar in het algemeen als mensch, als zedelijk wezen, terwijl de theologische Ethiek tot object heeft niet den mensch in het algemeen „maar zeer bepaald zooals hij door het geloof in Jezus Christus na de wedergeboorte is geworden, terwijl zij geroepen is, zijn leven te beschrijven, gelijk het zich moet openbaren, als een nieuw heilig leven uit den Heiligen Geest."

Tegen deze opvatting kan echter meer dan éene bedenking worden ingebracht.

In de eerste plaats zou ik willen vragen: Beziet de theologische Ethiek alleen den wedergeboren mensch? Immers neen.

ı haar theoretisch of wijsgeerig deel bespreekt zij eerst den ensch, zooals hij door God geschapen is, en daarna behandelt j den mensch, zooals hij door de zonde geworden is. Feitelijk oet dus de Theologische Ethiek reeds datgene, wat door Doe-es aan de wijsgeerige Ethiek wordt toegewezen.

In de tweede plaats rijst de vraag: Moet volgens Doedes de ijsgeerige Ethiek, als zij haar object „den mensch niet als hristen, maar in het algemeen als mensch" beschrijft, daarbij dan niet gebruik maken van hetgeen de Heilige Schrift ons oment den mensch, zijnen oorsprong en zijne bestemming, zijne schepng en zijnen val openbaart? Het komt mij voor, dat Doedes enscht, dat de wijsgeerige Ethiek het onderwijs des Bijbels bij re uiteenzetting ter zijde zal laten. Van Melle zegt in elk geil beslist, dat de wijsgeerige Ethiek uitgaat van de menschece rede. Maar hoe zal nu de menschelijke rede, daar ons verind van nature door de zonde verduisterd is, tot het ware rdeel over den mensch en het menschelijk willen en handen kunnen komen? Ieder Christen zal toegeven, dat de wijserige Ethiek hier telkens mistasten zal. En ditzelfde geldt met trekking tot de zedelijke norm. Omdat kleine vonkskens van t oorspronkelijke beeld Gods in den gevallen mensch overeven; omdat de gemeene gratie de boosheid van het natuurlijk rt veelszins intoomt; omdat de consciëntie den mensch behuldigt of ook ontschuldigt, daarom hebben wij beseffen van ed en kwaad, en nemen wij aan eene zedelijke norm, waaraan ij onze gedachten, onze woorden en onze gedragingen toetn. Maar als ik de in het Woord gegevene norm, de wet des eeren, terzijde stel, dan is elke andere norm, die ik aanleg, geekkig.

Erger nog. Hoevele moderne denkers ontkennen in onze dan, dat er een voor alle eeuwen en alle volken geldende maatf van goed en kwaad bestaat.

Juist trof mij dezer dagen nog dit woord van den geleerden n Ihering: „Es gibt kein angeborenes Schicklichkeitsgefühl, wenig wie ein angeborenes Sittlichkeitsgefühl. Der Mensch darf daher in bezug auf den Umgang nicht minder der Erhung und der gesellschaftlichen Zucht wie in bezug auf das cht und die Moral". En in ons land verklaarde Dr. Wynaendts

Francken — om slechts één naam te noemen — in zijne „Eth sche Studiën": „de zedelijkheid draagt geen bovenmenschelij karakter, en zonder behulp dus van allerlei onbewijsbare meta physische hypothesen moet de oorsprong en ontwikkeling de zedelijke gevoelens en voorstellingen langs empirisch-evoluti nistischen weg gezocht worden. De Ethiek heeft behoefte aa een psychologische grondlegging, niet aan een bewijsvoerin die uitgaat van zekere absolute, algemeen geldige normen e waarden, als waren zonder deze de zedelijke verschijnselen te eenenmale onverklaarbaar" (blz. 28/29). Volgens Francken is da ook de norm voor ons handelen niet de ons bekende wil va God. Neen, hij zingt mee in het koor van hen, die de autonom Moraal verheerlijken. „En wat de motieven (van onze gedragi gen) aangaat: Gaat men het vraagstuk na, welke de maatstaf i naar welken de motieven beoordeeld worden, dan blijkt, dat d motieven als goed of slecht beschouwd worden, al naar gelan van den aard der handelingen, die zij gewoonlijk ten gevolg hebben. . . . .

Bij gevolg wordt iemand in 't algemeen goed of slecht geoo deeld, wanneer het *bedoeld gevolg* zijner handeling bevorderli of schadelijk geacht wordt voor het algemeen welzijn" blz. 40/4 Wat wonder, dat wie zoo denkt, in het zedelijke niets anders zi dan een hoogeren vorm van egoïsme, „namelijk *het egoisme d maatschappij*, waardoor deze streeft naar zelfbehoud en leven vatbaar blijft" (blz. 42). En niet terugdeinst voor deze uitspraa „Voor het geïsoleerd individu zouden goed en kwaad geen b teekenis hebben en niet bestaan. Leefde de mensch alleen o een onbewoond eiland, dan kon hij doen en laten, wat hij w de zonder eenige sociale verplichting en zou hij zonder eenig gewetenswroeging zijn neigingen kunnen volgen" (blz. 43).

Waartoe de menschelijke rede komt, als zij weigert zich doo den Bijbel te laten voorlichten, dat leert ook droevig de zed leer van het Darwinisme. Volgens het Darwinisme is datger in zedelijken zin goed, wat den mensch vreugde verschaft. E dit goede stijgt in graad van intensiteit, als wat wij doen, ni slechts aan onszelven blijdschap brengt maar ook aan andere vreugde schenkt. Onomwonden sprak Herbert Spencer uit, d nu reeds bijna absoluut goede handelingen worden verricht doo

., die zorgen voor de bevrediging van onze aesthetische be-
ften. Geniale dichters, schilders, musici verdienen voor zich-
het dagelijksch levensonderhoud door werkzaamheden, die
henzelven direct vreugde verschaffen, terwijl zij tegelijker-
voor anderen direct of indirect een bron van genot zijn.
t ideaal is op ethisch gebied nog wel niet bereikt. Dit liet
ı dan ook niet verwachten, daar ook aan het zedelijk han-
en des menschen hetzelfde evolutie-proces ten grondslag ligt,
welk het gansche Universum beheerscht. Maar de mensch
leeren zich steeds meer aan te passen aan de eischen van
leven, en zal steeds meer verstaan, dat eene goede daad
hts zulk eene daad is, die niet alleen het eigen welzijn en
welzijn van anderen beoogt, maar die ook onmiddellijk aan-
ame gevoelens opwekt, terwijl eene handeling kwaad is, die
smartelijke gewaarwordingen vergezeld gaat.

Vie tast niet, hoe gevaarlijk deze voorstelling is?

oo wordt de tooneelspeelster ver verheven boven den werk-
ı, die eenvoudig zijn plicht doet. En of nu die tooneelspeel-
het met de eerbaarheid niet nauw neemt, of zij, om maar
menschen te vermaken op het tooneel verschijnt in eene
ding, die de hartstochten gaande maakt, dat doet er niet toe.
vermaakt zichzelve en anderen, en daarom is zij goed. Hoe
rijpelijk, dat de moraal van Spencer in Engeland „varkens-
osophie" genoemd is (Voor de Ethiek van het Darwinisme
wijs ik naar het mooie boek van Victor Cathrein „die Sitten-
e des Darwinismus").

e Ethiek van de Sociaal-Democratie is al niet minder ge-
lijk. De zedelijke normen zijn steeds aan verwisseling on-
worpen. Er bestaat noch eene absolute zedelijkheid noch
e absolute onzedelijkheid. Ook de onzedelijkheid is slechts
relatief begrip. Onzedelijk handelt, wie tegen zijne eigene
elijke overtuigingen ingaat. Vandaar, dat het hebben van twee
meer vrouwen voor den een onzedelijk en voor den ander
gst zedelijk wezen kan (Men zie slechts de „Ethik" van Karl
tsky. met name v. 5 c. Alte und neue Moral, S. 132/135).

laar ik dwaalde af, en haast mij dus tot mijn uitgangspunt
g te keeren.

oedes en Van Melle begaan dezelfde fout, waaraan men

zich van Protestantsche zijde, niet 't minst in de achttiende eeu schuldig maakte, toen men meende aan de Theologia revela die uit de Heilige Schrift geput was, eene Theologia natura die door de rede uit de natuur werd opgebouwd, te moe laten voorafgaan. Men waande dan wel in die Theologia turalis het onderwijs des Bijbels buiten beschouwing gelaten hebben, maar hierin misleidde men zich zelven. Zonder ken van hetgeen de Bijbel ons leert, zou men nimmer zulk eene T ologia naturalis hebben kunnen construeeren. Gelijk immers bij geen enkel volk deze vernuftig in elkaar gezette Theolo naturalis gevonden wordt.

Wie zoo de wijsgeerige en de Theologische Ethiek naast kander plaatsen bewegen zich op de Roomsche lijn.

Thomas van Aquino defineerde de wijsbegeerte als de wet schap, die de mensch omtrent de dingen en hunne diepste ginselen en oorzaken verkrijgen kan door het natuurlijk li zijner rede. En dit is nog de opinie der Roomsche geleerd Wat heel natuurlijk is voor wie bedenken, dat volgens Roomsche kerk de mensch door de zonde niet zoo verduist is in het verstand, dat hij zonder den Bijbel geene ware en z vere kennis van God verkrijgen kan. Omgekeerd leert Ron dat de gevallen mensch door het licht zijner rede wel dege eenige ware en zuivere kennis van God en zijne werken bekomen. De Openbaring Gods geeft wel eene meerdere hoogere kennis, maar de kennis door de rede is toch ook zuiv En nu is het de taak der philosophie met behulp alleen van rede den kosmos te verstaan en den samenhang der dingen a te wijzen.

Welnu, gelijk Protestanten als Stahl (Fundamente einer Chr lichen Philosophie, S 175) Voigt (Fundamental-Dogmatik, S 12 Luthardt (Kompendium der Dogmatik, p 10 aufl. S 7)en Hod (Systematic Theology, I blz. 56) zich aan deze Roomsche vo stelling niet wisten te ontworstelen toen zij beweerden: de p losophie is de wetenschap van het natuurlijke, de Theologie van het Christelijke bewustzijn — zoo beweegt zich ook in Roomsche gedachtensfeer wie meent, dat de rede ons zuiv kennis van het zedelijke leven des menschen verschaffen kan

Hoezeer Doedes zelf wel gevoeld heeft, dat men hier de re

…t vrijelijk haar gang kan laten gaan, komt uit in het feit, dat zelf van te voren vaststelt eenige resultaten, waartoe de phi-…ophische Ethiek moet komen, of juister, eenige vooroordeelen, …armede zij opereeren moet. Immers heet het: „Maar zal de studie …r philosopische Ethiek beschouwd mogen worden als pro-…edeusis voor de beoefening der Christelijke Ethiek . . . . dan …oet de philosophische Ethiek ruimte laten zoowel voor een …jectief onderscheid tusschen zedelijk goed en zedelijk kwaad, voor eene vrijheid van den mensch, door welke zijne ver-…woordelijkheid als zedelijk wezen mogelijk wordt" (t. a. pl. …. 209).

…Natuurlijk geldt dit niet van professor Visscher.

…Gelijk ik de vorige maal opmerkte, wil Visscher, dat de …jsgeerige Ethiek het ethisch leven in den ruimsten zin zal …orgronden, en zal aanwijzen, welke beginselen het mensche-…ke handelen leiden en moeten leiden op grond van de natuur …s menschen zelve.

…Maar nu vraag ik weer: Moet de Theologische Ethiek in haar …jsgeerig deel dan niet het ethisch leven in den ruimsten zin …orgronden? En is er voor wie gelooven, zoowel dat de …ensch naar Gods beeld geschapen is, als ook dat God zijne …t schreef op de tafelen van 's menschen hart, een wezenlijk …derscheid tusschen de normen voor ons handelen, welke ik …eid uit de natuur des menschen, en de normen, welke God … in zijne zedewet? Of vallen die op ons standpunt samen? …meen het laatste.

…En nu zegt Kuyper wel, dat de philosophische Ethiek empi-…ch te werk moet gaan d. w. z. dat zij haar kennis put uit de …ische verschijnselen, „gevoegd bij het zelfbesef, dat de onder-…eker op dat terrein in zijn eigen binnenste waarneemt", …wijl de Theologische Ethiek „niet den mensch zelven onder-…ekt, maar rekent met hetgeen aangaande den mensch van …odswege geopenbaard is" — en Visscher zegt eveneens: het …teriaal der wijsgeerige Ethiek is de mensch en zijne geschie-…nis, de theologische Ethiek daarentegen richt zich op het …delijke leven, zooals dit verschijnt in een bepaalden religieusen …ng — maar ik geloof, dat deze onderscheiding den toets …r kritiek niet kan doorstaan. Immers al put de Theologische

Ethiek hare kennis allereerst uit de Heilige Schrift, zij zal t de zedelijke verschijnselen, de studie van den mensch en zi historie, niet verwaarloozen. En komt Kuyper niet met zi zelven in tegenspraak (en ik acht dit eene gelukkige incon quentie) als hij met nadruk betoogt, dat ook de philosophis Ethiek van de Christelijke beginselen moet uitgaan? Wat dit anders beteekenen dan dat ook de wijsgeerige Ethiek m rekenen „met hetgeen aangaande den mensch van Godsw geopenbaard is"?

Zijn alzoo de philosophische en de Theologische Ethiek n onderscheiden door haar object, zij zijn het evenmin (en dit volgens Visscher het tweede verschilpunt) in uitgangsp Want als Visscher schrijft „De wijsgeerige Ethiek wordt in h karakter bepaald door de wijsgeerige wereldbeschouwing v den onderzoeker; de Theologische Ethiek is uit haren a gebonden aan de beginselen eener bepaalde Theologie — werp ik tegen, gaat een geloovig wijsgeer niet uit van Christelijke beginselen evengoed als een orthodox Theoloo Moet een Gereformeerd philosoof zich niet evenzeer gebon achten aan de Gereformeerde belijdenis als een Gereforme Theoloog?

Het is volkomen waar: „Een Gereformeerde, Luthersc Roomsche Ethiek mogen al elk voor zich theoretisch op al meene geldigheid aanspraak maken, in de werkelijkheid hebb zij slechts burgerrecht in eigen kring" — maar geldt van wijsgeerige Ethiek niet precies hetzelfde? Geen enkele philo phische Ethiek zal ooit algemeene geldigheid verwerven. Ee Ethiek uit de School van Hegel zal eene andere zijn dan ee Ethiek uit de School van het Positivisme.

Het hier gezegde klemt zóó sterk, dat Kuyper zelf schrij „Dan eerst zal de ware harmonie tusschen de philosophisc en de theologische Ethiek gevonden zijn, indien èn de phil sophische èn de theologische beoefening van dit onderwe *eenheid van uitgangspunt* (ik cursiveer) bezit in de belijder van den Christus door hen, die zich aan deze studiën wijde (t. a. p., blz. 421).

En hoezeer Visscher zelf heeft gevoeld, dat in de prakti eene wijsgeerige Ethiek van een Schriftgeloovige en eene The

ogische Ethiek veelszins op elkander zullen gelijken, volgt uit deze erkentenis: „Ondanks de verschilpunten tusschen wijsgeerige en theologische Ethiek zijn er uit den aard der zaak vele punten van overeenkomst. Beide bewegen zij zich op hetzelfde gebied, hebben dikwijls dezelfde vragen te beantwoorden. Bovendien is apriori te verwachten, dat eene philosophische ethiek geboren onder den invloed onzer Christelijke maatschappij in menig opzicht met de resultaten eener theologische ethiek zal overeenkomen" (t. a. pl., blz. 5/6).

M. i. doen wij dan ook het veiligst, als wij den term „wijsgeerige Ethiek" schrappen.

Het spreekt wel van zelf, dat ik er geen oogenblik aan denk aan geleerden, die met de Heilige Schrift hebben gebroken, het recht te ontzeggen van hun standpunt uit het zedelijke leven te bestudeeren. Evenzeer als de wijsgeeren der oudheid over het wezen van het zedelijke leven hebben nagedacht, zoo zullen er ook altoos onder de moderne geleerden worden gevonden, die zich met ethische studiën bezig houden. Ook hierin zal in deze bedeeling steeds de hooge waardij der gemeene gratie schitteren. Gelijk een deel der beoefenaars van de Theologie zich laten inspireeren door het moderne denken, zoo zijn er ook Ethici, die weigeren de autoriteit van Gods Woord te erkennen.

Dit alles stem ik gaarne toe.

Ook spreek ik gaarne uit, dat deze Ethici mannen moeten zijn van wijsgeerigen aanleg.

En in zooverre vind ik het heel natuurlijk, dat de moderne wijsgeeren ook op de Ethiek beslag leggen, en de Ethiek als een der onderdeelen der philosophie beschouwen.

Maar ik betwist, dat er voor wie op een positief Christelijk standpunt staan naast de Theologische voor eene wijsgeerige Ethiek plaats zou wezen. Wie de Ethiek wil beoefenen moet een wijsgeerigen aanleg hebben, evenzeer als hij, die eenigszins dieper over dogmatische quaesties nadenken wil. Ook is kennis van de psychologie voor hem onmisbaar. Maar al laat het zich dientengevolge verstaan, dat orthodoxe Theologen en Philosophen er om deze redenen toe gekomen zijn op het voetspoor van de heidensche en moderne wijsgeeren ook de

Ethiek aan de philosophie toe te kennen, toch geschiedde d
ten onrechte. Op positief Christelijk standpunt zal eene wij
geerige Ethiek — wanneer zij tenminste niet al te groote stuk
ken uit de psychologie eenvoudig naschrijft — eene doublure
zijn van de Theologische Ethiek, waarbij het theoretisch ge
deelte zijn eisch ontving.

Ik ben het niet eens met alles wat door Lamers in zijne be
knopte bespreking van het onderwerp „wijsgeerige en Christe
lijke Zedekunde" (t. a. pl., blz. 9/11) wordt gezegd. Maar wel
vestig ik de aandacht op uitspraken als deze:

„Men kan „wijsgeerige" en „christelijke" zedeleer tegenover elkander stellen ter aanduiding eenerzijds van een stelsel van zedeleer, dat onafhankelijk is of heet van den Godsdienst, en anderzijds van eene zedeleer, die met het Christelijk geloof ten nauwste verbonden is." [1])

„Sommigen schijnen te meenen, dat de Christelijke Theologie geen zedekunde als wijsbegeerte des zedelijken levens in haar kader kan opnemen, zonder haar terrein met dat der philosophie te verruilen. Deze meening berust op eene onjuiste opvatting zoowel van de „Theologie" als van de „philosophie". Elke „Theologie" als wetenschap van een of anderen bijzonderen Godsdienst bevat — voorzoover namelijk de hiertoe vereischte hoogte van ontwikkeling bereikt is — een wijsgeerig gedeelte, waarin het zedelijk-godsdienstig leven wordt behandeld."

Helderder en scherper geformuleerd is echter wat Herrmann dienaangaande betoogt.

„Deshalb ist die von Schleiermacher versuchte Abgrenzung einer theologischen oder christlichen Ethik von der philosophischen undurchführbar" . . . . . „Ein volles Verständnis der sittlichen Gedanken wird natürlich erst erreicht, wenn eingesehen wird, wie sie zu Kräften werden, die das menschliche Leben

[1]) Het schijnt mij toe, dat ook prof. H. Y. Groenewegen (De Theologie en hare Wijsbegeerte, 1904, blz. 61—64) van tweeërlei Ethiek niet wil weten. Uit zuiver theoretisch beginsel moesten z.i. de zedekundige wetenschappen aan de Universiteit eene eigene plaats hebben naast de Theologische en de Juridische. Maar er pleiten toch ook goede redenen voor, dat de Ethiek blijft behooren tot wat hij zelf noemt „de faculteit van godsdienstwetenschap".

höhen und ihm einen unerschöpflichen Inhalt geben. Wird e Frage ernstlich gestellt, was in einer menschlichen Seele rgeht, wenn sie in ihrem Wollen durch die sittlichen Gedann bestimmt wird, so öffnet sich der Ausblick auf die Relion. In der Ethik würden dann die Nöte erwogen, deren eberwindung das Evangelium verheisst. Auch unter dem tel „philosophische Ethik" würde dann in irgend einer Form sselbe zum Vorschein kommen, was Schleiermacher in der nristlichen Sitte" darstellen will, nämlich die sittlich befreide Kraft der wahrhaftigen Religion" (Ethik, S. 7/8).

Nu wil Herrmann ten onrechte desnoods nog liever van jsgeerige dan van Theologische Ethiek spreken — maar hier heeft hij gelijk, dat als de wijsgeerige Ethiek haar taak juist vat, zij ons hetzelfde aanbiedt als de Theologische Ethiek. Er ga dus aan de Theologische Ethiek geene wijsgeerige hiek vooraf.

Men splitse de (Theologische) Ethiek in twee deelen. Het rste deel bespreke de principia, biede de philosophie van t ethische, drage een theoretisch, een wijsgeerig, een in goen zin scholastiek karakter — en het tweede deel omvatte de raktijk.

Aan Visscher en van Melle is gemeen, dat zij evenals Lamers Herrmann niet twee maar drie functies der ziel aannemen.

Visscher onderscheidt verstand, gevoel en wil.

Van Melle spreekt van kenvermogen, gevoel- en begeervermogen, en wil.

In dit opzicht gaan zij dus niet mee met Bavinck en Geenk, die ontkennen dat het gevoel een eigen vermogen der el is.

Van Melle bestrijdt de opvatting van Bavinck aldus: „Dit atste (bedoeld is het gevoel) met sommigen (Bavinck bv. in jne Beginselen der Psychologie 1897) als eene aparte functie n het kenvermogen bij dit laatste onder te brengen, verdient . i. geene aanbeveling, als onderschatting van het gevoel en s leidende tot intellectualisme. Beter laat zich het gevoel- en et begeervermogen onder deze rubriek brengen. Aan den il de juiste plaats toe te wijzen is wel het moeilijkste, daar

hij noch van het ken- noch van het gevoel-, noch van het b
geervermogen geheel afgescheiden kan gedacht worden. Sp
noza noemde den wil een collectief begrip, niet een afzonde
lijk vermogen" (blz. 58).

Visscher, die me in dit verband denken deed aan de „Leitf
den der Physiologischen Psychologie" van zijn vroegeren amb
genoot Ziehen zegt van het gevoel: „De gewaarwordingen n
die met de strevingen gepaard gaan, worden emoties genoem

De emoties kunnen onderscheiden worden in zulke, die c
voldoening der streving, in zulke, die de niet-voldoening, en
zulke, die eene belemmerde streving begeleiden.

Deze drie vormen verschijnen als vreugde en genot, als vree
en toorn, als hoop en verwachting.

Algemeen wordt erkend, dat de emoties in nauw verban
staan met den bloedsomloop, zoodat in het gevoelsleven aa
het hart eene groote plaats gegeven wordt. Het emotionee
heeft een zeer gewichtige functie in het menschelijk zieleleven
een alles beheerschende beteekenis voor onze stemming, voo
onzen blik op de wereld, en dus voor elk levensgebied (bl
23/24).

Door hetgeen ik over deze psychologische quaestie geleze
heb en door eigen overweging er van, ben ik niet overtuig
van de noodzakelijkheid om de tweedeeling der ouden — waa
voor Bavinck en Geesink het opnemen — door eene driede
ling te vervangen. Met instemming citeer ik deze uitspraak va
professor Beysens: „Eene andere vraag echter is het, of d
moderne indeeling, welke het gevoelsleven als een afzonderlijk
groep naast kennen en streven plaatst, wel logisch juist ma
genoemd worden. Zóó gesteld, moet de vraag ontkennen
beantwoord. Want de groep van psychische toestanden, di
als „gevoelsleven" worden samengevat, blijken bij nader inzie
uit ken- en strevingselementen te zijn samengesteld, en dus to
de twee eerste groepen herleid te kunnen worden. In deze
zin was de indeeling der ouden ongetwijfeld de juiste. Di
neemt echter niet weg, dat een afzonderlijk onderzoek die
samengestelde zielstoestanden, zooals dit door de modern
empirische psychologie wordt ingesteld, onmisbare voordeele
bezit en in den vollen zin des woords belangrijk mag genoem

worden. Men kan echter de voordeelen van dit onderzoek erkennen, zonder daarom de juistheid, welke de groepeering der ouden bezat, te miskennen, en zonder deze te laten varen" (Algemeene Zielkunde I, (blz. 14/15).

Waar hiermede de quaesties's van meer algemeenen aard aangeroerd zijn, daar zouden nu de bijzonderheden aan de beurt zijn. En hierover zou ik ook nog wel wat willen zeggen. Maar om niet al te breed te worden, zie ik hiervan af. Trouwens was het mij vooral te doen, om de belangstelling voor enkele hoofdpunten te vragen.

Daarom over het eerst verschenen boek, het Repetitorium van Van Melle, nog slechts dit deel mijner aankondiging in „de Bazuin".

De schrijver kent zijn tijd en stipt de nieuwste problemen — ik noem slechts het feminisme, de quaestie van den eed in verband met het atheïsme, de wenschelijkheid om door internationale arbitrage geschillen te beslechten — aan. Toch stel ik mij voor, dat Dr. Slotemaker de Bruine, die terecht zoo warm pleitte voor de beoefening der Sociale Ethiek, bij het lezen der laatste bladzijden zijn voorhoofd gefronst en geoordeeld heeft, dat met dit weinige niet kan volstaan. Een gebrek dat te grooter is, wijl, om van het buitenland en van hetgeen onze Roomsche landgenooten op dit terrein doen, nu maar te zwijgen, in 's Heeren Ordinantiën van Geesink, het Christelijk leven van Chantepie de la Saussaye en de geschriften van Slotemaker de Bruine reeds heel wat stof voorhanden is.

Met genoegen las ik deze drie opmerkingen. „De beschouwing van de Dogmatiek als de leer of de beschrijving van het Christelijk leven, hetzij van het individu, hetzij van de gemeente, zooals dit bij de ethische richting voorkomt, moet leiden tot vervanging van de Dogmatiek door de Ethiek, gelijk Kant wilde dat geschieden zou" (blz. 11).

„Niet de burgerlijke noch de ceremonieele wetten, welke voor Israel golden, hebben algemeene en blijvende beteekenis gehad; wel de zedewet, de wet der tien geboden, welker Goddelijke oorsprong, voor zooveel haar zakelijken inhoud betreft, geen Christen ooit zal prijs geven ter wille van de resultaten der Schriftkritiek" (blz. 52).

„De leer der conditioneele onsterfelijkheid (als jongste pleitbezorger ervan had Ds. Postumus Meijes van Zandvoort genoemd kunnen zijn) moet op grond der Heilige Schrift worden gewraakt" (blz. 60).

Het boek van Prof. Visscher zoekt een breederen kring te dienen. En wanneer bij de volgende uitgave de wijze van uitdrukking vereenvoudigd is, en enkele passages, die mij wat al te „wijsgeerig" klinken, gewijzigd zijn, dan zullen onze onderwijsinrichtingen als Gymnasia, H. B. Scholen, Kweekscholen en Normaalscholen, er zeer veel nut van kunnen hebben. Voor studenten en predikanten kan dan dit boek herdrukt en zoo noodig aangevuld worden.

Ik hoop echter, dat reeds nu de genoemde onderwijsinrichtingen het zich dankbaar zullen aanschaffen. De docent lichte dan toe, wat voor den leerling te zwaar is. Immers het is dringend noodig, vooral ook in onzen tijd, dat ook de ethische problemen onder de aandacht onzer studeerende jongelieden gebracht worden. En hier is Visscher een veilige maar ook begaafde en tot uwe conscientie sprekende gids.

Onze studenten mogen niet nalaten zich naast het Repetitorium ook dit handboek aan te schaffen.

Want al ben ik 't, gelijk bleek, niet in alles met den geachten Schrijver eens, daarom acht ik het niettemin een keurig en hoogst verdienstelijk boek. Een boek mij te meer sympathiek, daar Visscher zoo beslist op den bodem onzer Gereformeerde Confessie positie neemt.

In een kort bestek is hier veel saamgebracht. En meermalen zal de lezer, die, als hij dit boek eenmaal ter hand nam, tot het einde toe wil doorlezen, door mooie en diepe gedachten en door den schoonen stijl worden getroffen.

Onze trouwe God vervulle den wensch van den auteur, dat „dit leerboekje medewerke vele jongeren te doen verstaan, dat de wereld voorbijgaat, maar dat wie Gods wil doet, blijft in der eeuwigheid."

Kampen, September 1913. HONIG.

Vereeniging van Predikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Verslag der Algemeene Vergadering gehouden 15 en 16 September 1913 in de groote zaal van „Irene" te Utrecht.

De Voorzitter, Prof. L. Lindeboom van *Kampen* opent des namiddags te 1 ure de vergadering. Gezongen wordt Ps. 25 : 2. De Voorzitter gaat voor in gebed, leest 1 Petr. 5 : 1—11 en heet de aanwezigen hartelijk welkom. Was er geklaagd dat de vorige vergadering te weinig gaf en dat, hoe uitnemend het geleverde stuk ook was, één referaat voor een vergadering als deze te weinig was, het bestuur had deze klacht ter harte genomen en nu een poging gewaagd om een vergadering te organiseeren van twee dagen. Dan zou er ook meer tijd zijn voor gedachtenwisseling. Aan het einde van de samenkomsten zou den leden de gelegenheid worden gegeven te beslissen of op dezen weg moest worden voortgegaan.

Naar aanleiding van het gelezen gedeelte der H. Schrift wijst spr. er op hoe Petrus hier handelt van het hoog belang van het weiden der kudde des Heeren. De apostel heeft verschillende drangredenen. Eenmaal zal rekenschap moeten worden afgelegd. Voor den trouwen dienaar wacht een heerlijk loon. De macht des Satans is zoo groot. Altemaal redenen voor den dienaar van Christus om met grooten ernst te arbeiden. In onze dagen wordt de kerk achteruitgezet. Men heeft haar, ook in de laatste verkiezingsdagen schandelijk misbruikt. Laat 't ons een eere zijn dienaren van Christus en dienaren der kerk te mogen wezen. Zij onze vergadering bevorderlijk ook voor den bloei onzer Kerken.

Prof. T. Hoekstra van *Kampen*, Ds S. Huismans van *Anjum*, Ds S. Datema van *Delfshaven* en Prof. A. Noordtzij van *Utrecht* zonden berichten van verhindering. De laatste kon echter nog een deel der vergadering bijwonen.

De secretaris, Ds. J. G. Kunst van *Barendrecht* leest de notulen der vorige algemeene vergadering die onveranderd worden goedgekeurd.

Het jaarverslag door den secretaris gelezen gewaagt van gestadigen vooruitgang in ledental. Er zijn thans 186 leden. Een prijsvraag werd uitgeschreven. De overeenkomst met het Consortium van het Geref. Theol. Tijdschrift kwam tot stand en werkt gunstig.

De penningmeester, Ds. F. Kramer van *Beverwijk* doet verslag van de finantiën der vereeniging. Er was op 1 Jan. l.l. in kas f 112,69[5]. Groote uitgaven wachten de vereeniging nog.

De Voorzitter verzoekt Di A. D. C. Kok van *Scharendijke* en E. C. B. van Herwerden van *Rhoon* deze rekening te willen nazien. Later rapporteeren deze broeders alles in de beste orde te hebben bevonden.

Besloten wordt ook voor het volgende jaar aan het Consortium van het Geref. Theolog. Tijdschrift een subsidie te verleenen van ten hoogste f 50.

De aftredende Bestuursleden Kramer en Kunst worden met bijna algemeene stemmen herkozen. Prof. Dr F. W. Grosheide van *Amsterdam* en Ds A. Hoeneveld van *Nijkerk* verwierven ieder 1 stem.

Dr S. Greydanus van Zuid-Beijerland verkrijgt nu het woord voor het referaat: *Erkenningsgrond van den Kanon.*

Dit referaat wordt met noten en stellingen in de November aflevering van het G. T. Tijdschrift opgenomen.

Bij de volgende bespreking vraagt Ds. D. Hoek van *Enkhuizen* 1e kunnen we eigenlijk wel spreken van een erkenningsgrond van den kanon? Als de H. Schrift zichzelf aan ons opdringt kan er dan gesproken van een grond? 2e heeft referent wel genoeg rekening gehouden met den historischen kring waarin we leven? Waarom wordt juist bij de Gereformeerden het Testimonium Spiritus Sancti gevonden en bij anderen, b.v. bij de ethischen niet? Moet er niet meer waarde gehecht worden aan de kerk voor de erkenning der H. Schrift?

Ds H. van Dijk van *Zwammerdam* meent dat meer over de erkenning van den omvang der H. Schrift had kunnen ge-

gd worden. Waar ligt de grens? Waarom nemen wij b.v. de ocriefe boeken er niet bij?

Dr G. Renting van *Winterswijk* sluit zich bij de vorige rekers aan zoowel wat betreft den omvang van den kanon s wat aangaat den factor der kerk. Als de kerk zich zuiver penbaart en aan haar belijdenis trouw blijft spreekt haar besef et zuiverst.

Dr G. C. Aalders van *Ermelo* herinnert er aan dat dit reraat uitvloeisel is van het zijne een vorig jaar gehouden. Toen erd gevraagd waarom juist de 66 boeken, die thans den kanon ormen, daartoe behooren. Referent had daarop meer kunnen gaan. Overigens meent hij dat het bezwaar der ethischen zich et zoozeer richt tegen de 66 boeken die nu den kanon voren, als wel tegen het erkennen van eenig geschrift, welk dan ok, als goddelijk.

Prof. Dr F. W. Grosheide van *Amsterdam* meent dat tuschen tweeërlei moet onderscheiden, n.l. iemands persoonlijken rond, het getuigenis des H. Geestes en iemands wetenschapelijken grond, waarmee hij tegenover den tegenstander zich erdedigen kan. Bij dit wetenschappelijk onderzoek zullen de *omologoemena* en *antilegomena* leiding geven. Maar het geloof n de H. Schrift staat of valt daarmee niet.

De referent, Dr Greydanus, tot beantwoording der sprekers vergaande verklaart zijn onderwerp in overleg met het bestuur e hebben geformuleerd en zijn stellingen te voren gepubliceerd e hebben. Men kon dus weten wat te wachten was. Dr. Gr. eemt toe dat erkenning van den omvang van den kanon uit erkenning van den kanon zelf voortvloeit, gelijk hij dan ook in ijn elfde stelling poneerde, maar dat breeder uit te werken lag nans niet op zijn weg. Ook heeft men gewild dat referent meer waarde had gehecht aan het getuigenis der kerk en daarover breeder had gehandeld, maar hij heeft juist bestreden dat het getuigenis der kerk erkenningsgrond zou zijn. Het heeft wel paedagogische waarde, maar grond is de H. Schrift zelve. De onderscheiding tusschen een persoonlijken en wetenschappelijken grond volgt referent niet. Ook al waren er geen tegenstanders moet ik toch tot een oordeel komen waarom ik aldus in de H. Schrift geloof. Verder zou referent niet durven beweren dat b.v.

de ethischen het testimonium Sp. S. niet bezitten. Niet helde dat geeft referent toe. Maar in 't geheel niet? De H. Gee brengt hen nog tot wat zij van de H. Schrift gelooven. G vraagd is of wel van een erkenningsgrond kan worden gespr ken? Ongetwijfeld, antwoordt referent. Om te kunnen staan he ik grond maar ook voeten van noode. Al is zoo ook hier ee subjectief gegeven noodzakelijk toch kan van een grond wo den gesproken. Wat het getuigenis der Kerk betreft: referen wijst er op dat de Ned. geloofsbelijdenis (Art. V) ook zeg Wij gelooven zonder eenigen twijfel al wat in deze boeken be grepen is, *niet zoozeer*, omdat ze de kerk aanneemt en voo zoodanige houdt; maar inzonderheid, omdat ons de H. Gees getuigenis geeft in onze harten dat ze van God zijn.

De *Voorzitter* geeft nogmaals gelegenheid van gedachten t wisselen.

Ds C. Vermaat van *Makkum* vraagt of toch niet de erken ningsgrond ten deele in het subject ligt?

Ds F. Kramer van *Beverwijk* informeert of het getuigeni der kerk tusschentreedt als schakel tusschen de ziel en God da wel of het Test. Sp. S. onmiddellijk werkt.

Prof. L. Lindeboom van *Kampen* wil ook liever niet va het Test. Sp. S. als grond spreken om niet in het spoor va ethischen en geestdrijvers te geraken.

De bespreking wordt te $4^1/_2$ ure afgebroken en zal in de avondvergadering nog worden voortgezet.

Na dankgebed van Ds G. Elzinga van *Kampen* gaat de vergadering uiteen.

Des avonds te $7^1/_2$ ure wordt zij heropend door het bestuurs lid Ds. J. Vonk van *Maassluis* met gebed en een kort welkomst- woord en nadat gezongen was Ps. 119 : 53.

Dr G. C. Aalders van *Ermelo* vestigt er nog alleen de aan- dacht op dat Dr Greydanus toch ook over den omvang van den kanon sprak en dus blijkbaar voelde hoe onmisbaar de bespreking daarvan was. Tenslotte antwoordt nog de referent.

Men spreke niet van tweeërlei grond, een objectieven en een subjectieven. Wel van twee factoren. De H. Geest brengt ons tot 't geloof in de H. S. Dat is wel de kracht, niet de grond.

oo is ook het getuigenis der kerk geen grond, wel een middel aardoor wij er toe gebracht worden in de H. S. te gelooven. 'aarom een bepaald geschrift wel, en een ander niet in den non hoort; dat is een quaestie van de tekstcritiek.

De Voorzitter dankt Dr Greydanus voor zijn doorwroch- studie. Op verzoek der vergadering zal zij in druk komen.

Aan de orde komt nu de inleiding van Dr A. A. van Schel- en van *Maarssen* over het onderwerp: *Eischen der bearbeiding ner piëtistisch getinte gemeente.*

Spr. begon met een klacht over de practische theologie. Al- ans over haar tegenwoordige beoefening. Niettegenstaande in stracto haar waarde niet kan ontkend, bevredigt zij niet: wijl te uitsluitend formeel is. Met name geldt dit van de homile- k. Zij poogt redenaars te maken. Veeleer behoorde ze er ch op toe te leggen zielverzorgers te vormen, in staat de hrift te ontsluiten in overeenstemming met de verschillende estelijke „ligging" eener gemeente.

Vervolgens overgaande tot de behandeling van de eischen n bewerking eener piëtistisch getinte gemeente, zegt spr. arbij te denken aan een kring van geloovigen, waarin zich invloed merken laat van die richting, die in de 17e en 18de uw in ons vaderland tegenstand bood tegen de verstijving van het rkelijk en godsdienstig leven, zooals die na de Dordtsche Synode eds spoedig opkwam. Vooral van de tweede periode dier hting, waarin mannen als Schortinghuis en Saldenus en van r Groe de leiding hadden.

Teneinde een overzicht te geven over de verkeerde grondop- ttingen, waarvan die richting uitgaat, liet referent daarna een ertal verschijnselen de revue passeeren. Vooreerst een al te oot individualisme, zich uitend in „Conventikelbildung"; het nzijdig zien op de verkiezing met voorbijgang van het ver- nd („valsche lijdelijkheid"); het zoeken van persoonlijke open- ringen en het blind zijn voor het zendingsbevel. Vervolgens n wegcijferen van het werk van Christus, door het uitsluitend ten op de kenmerken der toeëigening daarvan (subtiel zelf- derzoek), waardoor èn de blijdschap èn het actieve des geloofs loren gaat. Ten derde een uitgaan — bij haar critiek op kerke e toestanden — van de idee der volkskerk, tengevolge waarvan

de rechte kijk op den zegen der genademiddelen verloren ga
Eindelijk eene te naieve psychologie, waardoor alleen gereke
wordt met krachtige aandoeningen, en de verschillende dee
van het geestelijk proces te veel successief worden gedacht,
gevolge waarvan dan weer kennis van ellende slechts een vo
portaal, geen uiting des geloofs wordt genoemd.

Ter verbetering wijze de bewerking der gemeente vooral
de beteekenis der Unio mystica met Christus, waardoor de
loovigen tezamen één lichaam vormen; op de geaardheid
het werk des H. Geestes, als alleen bindend aan den Zaligm
ker, op den zegen der kerk. Terwijl ze ten slotte ingang po
te verschaffen aan een zuiverder inzicht in den gang van
geestelijke leven. Bij dat alles mag het niet vergeten, dat
niettegenstaande zijn uitwassen, ter verbetering waarvan m
gewerkt — het piëtisme toch steeds in dit opzicht in zijne wa
de moet worden gelaten: dat het aandringt op persoonlijk
loof.

Bij de nu volgende bespreking verklaart Ds. H. Meuli
van *H. I. Ambacht* het oordeel van referent omtrent de opl
ding voor de practische vakken te onderschrijven. Hij vraagt
kenmerken van het geestelijke leven dan niet noodzakelijk z
en in hoeverre de prediker daarmee te rekenen heeft. En wa
hij met den referent erkent dat de piëtist zich de weldaden Go
alleen successief denkt, vraagt hij of de catechismus daartoe o
niet aanleiding geeft? B.v. in Zondag 5.

Ds J. J. Wielenga van *Waddinxveen* zegt: bij de piëtist
is de eerste vraag: is de leeraar zelf bekeerd? En hij vra
is het nu goed ten einde bij die menschen ingang te vind
om zijn eigen bekeeringsweg te verhalen? Heeft Paulus
ook niet gedaan?

Ds M. J. van der Hoogt van *Velp* wil wat de refer
zei over de al te naïeve opvatting der psychologie nog wat uitbr
den. In de gemeente worden wel menschen aangetroffen
min of meer krank van zinnen zijn, die de verschillende v
schijnselen van het geestelijke leven niet goed uit elkander w
ten te houden en dat dan aan bizondere openbaringen toeschr
ven. Met deze ziekelijke verschijnselen hebbe de prediker te r
kenen.

)s. J. D. Speelman van *Stroobos* wijst er op dat velen in
: Noorden des lands niet komen tot belijdenis des geloofs.
.g nu, om daartoe aan te dringen, niet op kenmerken worden
wezen als bv. liefde tot Gods volk (I Joh.)?

)r. S. Greydanus van *Zuid-Beijerland* meent dat aan de
ılyse van de geestelijke afdwaling door den referent geschetst
s ontbreekt. Een grondfout toch dezer lieden is dat zij de
ıde niet diep genoeg opvatten. Zij komen daarin met de
monstranten overeen. Zij spreken wel veel over den doods-
at van den mensch maar kennen dien toch eigenlijk niet
ɛp genoeg. Feitelijk komen zij tot het aannemen van een
ɔrt tusschenstaat. Wat de behandeling dezer lieden betreft
ɛent hij dat men niet onmiddellijk vlak tegen hen moet in-
ın, dan sluiten zij zich voor den bearbeider. Men zoeke het
ede in hen op, rekene met individueele factoren en trachte
in rechte banen te leiden.

Ds. A. Rolloos van *Lekkerkerk* wijst op den invloed die
ı de catechisaties kan uitgaan en raadt aan ook in de predi-
ıg een enkele maal oude schrijvers te laten spreken. Hij
ʒ daarvan goede vruchten.

Ds. J. Vonk van *Maassluis* zegt: laat ook dit element van
.arheid in de prediking uitkomen: de leer der vrije genade.

De referent, Dr. A. A. van Schelven antwoordend zegt:
ɛn zij voorzichtig met de kenmerken als grond voor persoon-
ke bevestiging. Het zal in den regel het tegendeel van be-
stiging geven. De Heid. Cat. kan natuurlijk niet anders dan
ccessief zijn. Toch is hij dit, wat het wezen der waarheid
treft, niet. Over de ellende kan niet zóó gesproken worden
; ge de verlossing niet bezit. De Apostel Paulus heeft wel
schreven tot bevestiging van zijn ambt, niet van zijn persoon-
ke geloofwaardigheid. De kranken, waarop Ds. v. d. Hoogt
ɛes, kunnen niet door een leeraar naar den dokter gezonden
orden. Zij moeten door hem als normalen behandeld wor-
n. Met het gesprokene door Dr. Greydanus kan referent
ch wel vereenigen. En wat aangaat het laten spreken van
ıde schrijvers: het scheelt veel welke oude schrijvers men
ɛrvoor uitkiest. In 't algemeen zou referent het liever niet
llen. Wij kunnen in ander opzicht ons er mee schaden. Aan

Ds. Vonk stemt hij toe dat de leer der vrije genade tot ha recht moet komen, mits gewaakt worde tegen valsche lijdelij heid.

De Voorzitter, Prof. Lindeboom meent ten slotte dat tw uitersten moeten vermeden nl. een prediking òf alleen van b grippen òf alleen van bevinding.

De Voorzitter dankt den referent voor zijn keurig werk zou wel wenschen dat dit stuk nog eens kon worden geleze

Na dankgebed van Ds. J. J. Steinhart van *Lexmond* wor de vergadering van den eersten dag te ongeveer tien uur g sloten.

Dinsdag 16 September wordt de vergadering te $9^1/_2$ ure he opend door het bestuurslid Ds. J. G. Kunst met gebed en ee kort welkomstwoord, nadat gezongen was Ps. 138 : 1.

Het woord wordt gegeven aan Prof. L. Lindeboom va *Kampen* ter inleiding van zijn onderwerp: *Is ook voor den dien van het ouderlingschap opleiding noodig?*

Referent begon met de aandacht te vestigen op het, imme wel zeer opmerkelijke feit, dat voor allerlei hoogere en lager ambten en diensten voorbereidende opleiding en onderzoe noodig wordt geacht; dat, met name in de kerk, schatten va gaven en tijd en geld worden besteed aan de opleiding tot de dienst des Woords, en dat voor het ambt van ouderling vo strekt geen opleiding wordt noodig geacht. Jaarlijks worde een á twee duizend broeders op de nominatie voor ouderlin gesteld en moeten de leden der gemeente uit de voorgesteld ouderlingen kiezen. De bedoeling van het stellen van dit onde werp op het Agendum is: de vergadering te brengen tot d overweging, of dit zóó moet voortgaan. Ref. heeft hooge waa deering voor de uitnemende eigenschappen en de toewijdin van vele ouderlingen. Nochtans is het z. i. noodig, dat me er toe trachte te komen meer waarborg te hebben voor g schiktheid en bekwaamheid van candidaat-ouderlingen. D belangrijkheid van den dienst der ouderlingen, wier getal du zenden is, in de Geref. Kerken, wordt door hem in het ko aangewezen; insgelijks de hooge eischen, door de kerkelijk acten en Geref. theologen aan de ouderlingen gesteld, en hu

armee saamhangende verantwoordelijkheid voor den Heere r Gemeenten en de Gemeente zelve. De Geref. kerk heeft eere, op voorgang van Calvijn, het ouderlingenambt in hriftuurlijk licht te hebben erkend en tot eere gebracht.

Ook de in 1834 en 1886 opnieuw geopenbaarde Geref. kerken bben van stonde aan het ouderlingambt in eere hersteld. 't Is hter niet te ontkennen, dat met de ouderlingen veel te weinig rekend wordt, vooral bij de benoeming van deputaties voor gemeene belangen en gewichtige vraagstukken. Ref. acht stelling onwedersprekelijk, dat de ouderlingen o. m. bekwaam oeten zijn in de H. Schrift, in de Geref. Belijdenisschriften, de Kerkregeering en de ordeningen van het Kerkelijk samenven en den arbeid voor ket Koninkrijk Gods, en de ervarinn van het geestelijk leven. Omdat zij niet maar „Levieten" jn tot hulp der priesters (begin Form. v. bevest.), maar medegeerders, en die ook op de leering van de predikanten opcht moeten hebben, en dus o. a. de daartoe noodige kennis r leer moeten bezitten, en nevens de predikanten op de leden r Gemeente toezicht houden, hen troosten, terechtwijzen, 1, als het noodig wordt, de tucht oefenen. Op alle vergadengen van Kerk en Kerken hebben de ouderlingen in de G. . hetzelfde recht van spreken en stemmen als de bedienaren s Woords; en daarom moeten zij ook bekwaam genoeg zijn t zelfstandig oordeelen en stemmen. Ten slotte gaf Ref. enige stellingen tot aanduiding van de vereischten en van weg 1 wijze hoe de Gemeente zal kunnen komen tot het bezit an geschikte en bekwame candidaten voor het gewichtig ambt an ouderling.

Bij de bespreking van deze inleiding vraagt Ds. J. J. Koopians van *Grijpskerke* die instemming betuigt met het gehoorde oe aan het gevaar van intellectueele eenzijdigheid zou te ontomen zijn?

Ds. D. Hoek van *Enkhuizen* meent dat de door referent oorgedragen regeling ons in strijd brengt met de Kerkenorde.

Dr. G. C. Aalders van *Ermelo* meent dat referents klacht ver het achterstellen der ouderlingen bij benoeming van comissies door Kerkelijke vergaderingen wat overdreven is. Hij

wijst onder instemming der vergadering op de groote beteekenis der jongelingsvereenigingen.

Ds. H. van Dijk van *Zwammerdam* acht noodig dat in de prediking ook de pastoraal-brieven tot hun recht komen en betreurt dat nog geen wetenschappelijke behandeling van de Kerkenorde voor het publiek bestaat.

Ds. G. Renting van *Winterswijk* wijst ook met nadruk op den reeds door Ds. Vonkenberg en den Geref. Jongelingsbond verrichten arbeid. En hij vraagt, eenigszins ondeugend, waarom juist in gemeenten waar men zelfs em.-predikanten als ouderlingen heeft groote moeielijkheden voorkomen.

Ds. J. G. Kunst van *Barendrecht* betoogt het onwenschelijke van het willen scheppen van een nieuw instituut. Daar komt niets van. Ook hij prijst de jongelingsvereeniging als oefenschool aan en waarschuwt voor episcopokratie.

Ds. J. Vonk van *Maassluis* betuigt instemming met het gesprokene.

De referent, Prof. L. Lindeboom, is niet bang voor het kweeken van geestelijken hoogmoed. Waarom mag iemand niet begeeren als ouderling Christus in Zijn Kerk te dienen? Strijd met de Kerkenorde vreest hij evenmin. Welke schriftuurlijke grond is er dat een ouderling maar twee jaar mag dienen? Het door hem aangegevene acht referent zeer wel uitvoerbaar. Die taak mag niet aan de jongelingsvereeniging worden overgelaten. Bekwaamheid, godzaligheid en bescheidenheid gaan hand aan hand. Na een woord van hartelijken dank voor het behartigenswaardig referaat aan Prof. Lindeboom volgt de inleiding van Ds. J. L. Schouten van *Arnhem* over:

„*Welke eischen stelt de roeping tot Evangelisatie aan de Kerken zelve.*"

Spreker begon met er op te wijzen dat de Kerk een dubbele roeping heeft te vervullen. Zij heeft te arbeiden naar binnen en naar buiten. Naar binnen aan haar eigen opbouw en volmaking, naar buiten door zending en evangelisatie. Naar den regel „bewaar en vermeerder uwe kerk" heeft zij in de eerste plaats haar aandacht op dat „bewaar" te vestigen.

„Ecclesia reformata semper reformanda."

In onze dagen is het niet genoeg dat de gewone diensten

eschieden, maar komt het er bovenal op aan hoe zij plaats ebben.

Op vele plaatsen met name in de groote steden is reformatie oor de organisatie noodig zal de kerk met vrucht de evangesatie ter hand kunnen nemen.

Daarom is door verscherpte wijkverdeeling, kerkwijken en esnoods door zelfstandige wijkkerken zorg te dragen dat de earbeiding der gemeente kan geschieden naar den eisch van et Woord des Heeren. Het aanvatten van den evangelisatierbeid zij geen oorzaak dat de zoo noodige reformatie worde erwaarloosd.

Reformatie en evangelisatie moeten hand aan hand gaan. Dan lleen zal de kerk haar invloed en beteekenis op ons volk unnen uitoefenen.

Bij de bespreking van deze inleiding betuigt Dr. B. Wieenga van *Amsterdam* zijn hartelijke instemming met het ehoorde en geeft eenige feiten ter illustreering van den droeen toestand der groote stadskerken.

Dr S. Greydanus van *Zuid-Beijerland* heeft een leemte geoeld. Naar zijn oordeel liggen in Ef. 4 : 12 niet drie maar wee hoofdgedachten. Er is een roeping voor de ambtsdragers naar ook voor de geloovigen en de eersten moeten de laatsten pwekken.

Ds. Joh. Visser van *Driebergen* meent dat de teekening der groote steden te donker is geweest, zijn ervaring leerde dat het n een groote stad beter kan zijn dan op het platteland.

Ds W. F. C. van Helsdingen van *Cubaard* noemt een laatselijk kerkbladje aan alle leden rondgezonden als uitnemend evangelisatiemiddel.

Ds J. G. Kunst van *Barendrecht* meent dat de referent ten onrechte van deformatie sprak. Een „reformatie van de organisatie" acht hij onjuist.

Nadat van 12 tot 1 ure gepauzeerd was, neemt Prof. Lindeboom het praesidium over, zingt de vergadering Ps. 133 : 1 en beantwoordt de referent, Ds Schouten, de sprekers. Zijn hoofdgedachte is niet bestreden. Reformatie dient te gaan vóór evangelisatie. Hij dankt voor het woord van Dr Wielenga. De exegetische quaestie van Ef. 4 : 12 acht spr. zeer belangrijk. Heeft

Dr Greydanus gelijk dan is daarmee voordeel te doen. H
handhaaft tegenover Ds Visser zijn teekening. De statistiek brac
ook hem van zijn gunstige voorstelling af. Een kerkbode ac
spr. uitnemend. Met een beroep op Kuypers „Tractaat van
reformatie der Kerken" meent hij dat hier wel van deformat
kon worden gesproken.

De Voorzitter dankt den referent voor zijn betoog waarm
hij hartelijk instemt. Alsnu volgt de inleiding van Ds F. Kr
mer van *Beverwijk* over:

Herziening der Statenvertaling.

„Herziening der Statenvertaling". Hij vatte zijn betoog in
volgende stellingen samen:

1. Meer nog dan aan een goeden tekst van de formuliere
heeft de kerk behoefte aan een zuiveren tekst van haren Bijbe

2. De Statenvertaling leeft in en buiten de kerk als offic
eele tekst, en daarom moet er geen nieuwe vertaling kome
maar zoo noodig eene herziening.

3. Eene herziening van de Statenvertaling is noodig; wa
hoe uitnemend zij wezen moge, telkens blijkt die vertaling nie
de beste te zijn.

4. Het niet herzien van de Statenvertaling zal maken, da
men krijgt een minder juisten leeken-bijbel naast een onvruch
baren geleerden-bijbel. Alle leden der kerk moeten denzelfde
Bijbel hebben, waaruit zij in hunne kerk en in hun huis he
Woord Gods hooren.

5. Hoevele bezwaren er mogen zijn, (denkbeeldige, als d
vrees; en wezenlijke, als de tekst, de taal, de kosten, enz.), zi
wegen niet op tegen het hooge belang, dat wij een goede ver
taling bezitten.

6. Tot het vervullen van die taak zijn bepaalde gaven va
Gods Geest noodig. De mannen, die deze in meerdere of min
dere mate bezitten, tot welke kerk zij behooren mogen, moete
samen dit werk ter hand nemen.

7. Als zij een goede herziening van de Statenvertaling kun
nen aanbieden, zullen de Geref. kerken haar dankbaar aanvaar
den, zeker niet minder dan de andere kerken, die begeere
Gods Woord in de beste vertaling te bezitten welke onze tij
geven kan.

Bij de bespreking dezer inleiding verklaart Ds C. Vermaat n *Makkum* zich zeer dankbaar dat dit onderwerp ter sprake vam. Hij verlangt innig naar een herziening. Gaarne had hij hoord dat op de bezwaren van „De Heraut" ware ingegaan, n zou de beweging tot herziening aan kracht hebben kunnen innen.

Ds. H. Meulink van *H. I. Ambacht* vraagt hoe het tot zulk n herziening zal kunnen komen.

Dr G. C. Aalders van *Ermelo* betuigt zijn instemming met t gehoorde. Er zijn tal van gronden voor de noodzakelijkheid r herziening. Hij meent echter dat referent de bezwaren wat ht geacht heeft. Hij noemt er enkele: welke tekst moet ten ondslag gelegd? Hoe zal men met anderen kunnen samenerken?

Ook Prof. A. Noordtzij van *Utrecht* is dankbaar voor de handeling. Hij kan zich met de gedachte van herziening der staande en dus niet van een nieuwe vertaling vereenigen. et zal in de uitkomst niet veel verschillen. We moeten toch men tot een compromis. Spr. betwijfelt of wij de Geestesacht bezitten die de Statenvertalers toonden te hebben. Refent meende dat er splitsing komen zou zoo herziening achterege bleef. Spr. oordeelt dat ook als er wel herziening komt litsing te wachten is. Niet *alle* Gereformeerden zullen meean. Vreest men daarvoor dan moet men niets doen. Spr. eent dat allereerst de kerk zich moet uitspreken. Dan moet correspondentie getreden met Holl. Geref. in Afrika en Ameka. Dit is wel de langere, maar de betere weg.

De Voorzitter Prof. Lindeboom meent dat om de bezwan de zaak niet mag teruggezet. Hij hoopte dat van verscheine Particuliere Synodes de drang tot de Generale Synode vam en geeft eenige regelen aan die z. i. zouden moeten orden gevolgd.

De referent Ds. Kramer zegt in zijn antwoord van de broers te verschillen over de vraag hoe die herziening zal kunnen stand komen. Hij meent als dienaar des Woords geen speci- opdracht meer te behoeven om den Bijbel te vertalen en te rklaren, daar alle dienaren des Woords zulk een roeping reeds

hebben. Hij acht de bezwaren niet zoo ernstig. Wij hebb hoogleeraren in Kampen en Amsterdam, er zijn Geref. pro soren aan de Rijksuniversiteiten, laten zij beginnen. Met and denkenden zou ik willen probeeren of samenwerking moge was.

De inleider oogst den dank der vergadering.

Alsnu volgt de laatste inleiding van Ds. J. G. Kunst *Barendrecht* over: *De Toekomst des Heeren in onze prediki*

Spreker begon met op te merken, welk een belangrijke pl de toekomst des Heeren in de Heilige Schrift inneemt. Zi daardoor het profetische Woord bij uitnemendheid. Omtr den tijd der wederkomst van Christus spreekt zij echter versc lend. Allereerst stelt zij haar op een onbekend tijdstip, waar gewaarschuwd moet worden tegen het berekenen van den van Jezus' wederkomst.

Ten tweede noemt zij de verschijning van Christus zeer na ten onrechte als een vergissing beschouwd, waar het de Heil Schrift niet om tijdrekening, maar om de paraenese te doen en zij bovendien in een verschillenden zin van een komen Christus spreekt.

Voor den prediker in onze dagen klemt dit „nabij" nog meer, al hoede hij zich voor overspanning, waardoor de roepi voor het heden schuil gaat.

Ten derde geven de teekenen, waarvan de Heilige Schr gewaagt, als aan Christus' komst voorafgaande, een krachtig prikkel voor een bezielende toekomstprediking. Bizonder onze dagen. De prediker onderscheide wel tusschen de eige lijke teekenen, waarvan o. a. het laatste bijbelboek gewaagt de voorloopige vervulling daarvan in den loop der tijde Tegenover de leuze van onzen tijd: „Het komt", stelle de pre ker van het Evangelie met overtuiging: Hij komt.

Bij de bespreking handelt Dr. S. Greydanus van *Zui Beijerland* over de ook door referent aangeroerde vraag of teksten als in I Thess. 4 : 15 en 17 de apostelen zich zoud vergist hebben. Spr. wil onderscheid maken tusschen wat G door zijn dienstknechten sprak en wat dezen ervan begrepe

Prof. L. Lindeboom van *Kampen* spreekt nader over h

rschillend komen waarvan in de H. Schrift sprake is en over t al of niet reeds aanwezig zijn van den antichrist.

Dr. A. A. van Schelven van *Maarssen* voelt niet zoozeer noodzakelijkheid dat speciaal in onzen tijd over de parousie ordt gepredikt.

Ds. C. Vermaat van *Makkum* meent dat door de velerlei tie op maatschappelijk en politiek gebied bij niet weinigen hoop verflauwt en de gedachte aan realiseering van het ningschap van Christus reeds hier bij velen opkomt.

De referent, Ds. Kunst kan er op wijzen dat door hem eds de ter sprake gebrachte onderwerpen genoemd waren en t hij zich dus geheel met de sprekers kan vereenigen. Tegen-er Dr. van Schelven houdt hij staande dat onze tijd staat in t teeken van onvoldaanheid met 't tegenwoordige en van oop op de toekomst, waarom toekomstprediking naar de hrift eisch des tijds is.

De Voorzitter dankt referent in hartelijke bewoording.

De agenda is hiermee afgewerkt.

Prof. Dr. F. W. Grosheide van *Amsterdam* vraagt en rkrijgt nog het woord om eenige belangrijke mededeelingen doen betreffende de bijbelvertaling door een commissie van eologen van verschillende richting.

De Voorzitter vraagt of de nieuwe regeling naar den smaak r leden was, waarop de gansche vergadering met applaus estemmend antwoordt.

Op een vraag van Dr. G. C. Aalders van *Ermelo* of de dacteuren van het Geref. Theol. Tijdschrift, door de Vereeni-ng benoemd, gecontinueerd worden, antwoordt de Voorzitter vestigend.

Ds. A. D. C. Kok van *Scharendijke* vraagt voortaan achter k referaat stellingen en brengt onder instemming der verga-ring hulde aan het bestuur voor zijn goed voorbereiden en tnemend geslaagden arbeid.

Gevraagd worden voor een volgende maal referaten over de nheid der Kerk, en of het ouderlingenambt blijvend of tijde-k moet geacht. Ook wordt gevraagd of het bestuur niet slag kan leggen op dissertaties.

De Voorzitter zegt overweging toe. Ds. C. Vermaat v Makkum gaat voor in dankzegging. De Voorzitter sluit vergadering.

Op de presentielijst hadden geteekend 120 Dienaren d Woords benevens 6 begunstigers.

Barendrecht, J. G. KUNST.
Sept. 1913. *Secretar*
